

**КОВИД-19” ЦАР ТАХАЛ, ОЛОН УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДЛААС ҮҮДЭЛТЭЙ ЭДИЙН
ЗАСГИЙН ХҮНДРЭЛИЙН ҮЕД ИРГЭДИЙН ОРЛОГЫГ ХАМГААЛАХ, НЭМЭГДҮҮЛЭХ
ЧИГЛЭЛЭЭР БУСАД ОРНУУДЫН АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БУЙ АРГА ХЭМЖЭЭ**

(Тойм судалгаа)

*Ц.Норовдондог (Ph.D), О.Билгүүтэй,
Г.Алтан-Оч (Ph.D), Д.Халиун, И.Жаргалзаяабямба,
Б.Туул, Б.Мөнгөнсүвд*

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ.“КОВИД-19” ЦАР ТАХЛЫН ҮЕД МОНГОЛ УЛСЫН АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН АРГА
ХЭМЖЭЭ

ХОЁР.“КОВИД-19” ЦАР ТАХЛЫН ДАРААХ ЭДИЙН ЗАСГИЙГ СЭРГЭЭХ, ИРГЭДИЙН
БОДИТ ОРЛОГЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ЧИГЛЭЛЭЭР БУСАД ОРНУУДЫН АВЧ
ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН АРГА ХЭМЖЭЭ

2.1 АНУ

2.2 ОХУ

2.3 ИРЛАНД УЛС

2.4 ХБНГУ

2.5 ЯПОН УЛС

2.6 БНКаэУ

ГУРАВ.ОЛОН УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ТАЙЛБАР

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНОАТ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
БНКаЗУ	Бүгд Найрамдах Казахстан Улс
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ЕАЭЗХ	Евразийн эдийн засгийн холбоо
ЕХ	Европын холбоо
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэр
ИБУИНХУ	Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс
НДШ	Нийгмийн даатгалын шимтгэл
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
ОПЕК	Газрын тос экспортлогч орнуудын байгууллага
ОУВС	Олон улсын валютын сан
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
ТББ	Төрийн бус байгууллага
УИХ	Улсын Их Хурал
ҮНО	Үндэсний нийт орлого
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
ХХОАТ	Хувь хүний орлогын албан татвар
ХЭАА	Хувиараа эрхлэх аж ахуй
ЭЗХАХБ	Эдийн засгийн хөгжил, хамтын ажиллагааны байгууллага

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын гишүүний захиалгын дагуу “Ковид-19” цар тахал, олон улсын нөхцөл байдлаас үүдэлтэй эдийн засгийн хүндрэлийн үед бусад орнуудын иргэдийн орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ” сэдэвт судалгааны ажлыг Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнд гүйцэтгэлээ.

Сэдвийн хүрээнд АНУ, ОХУ, Ирланд, ХБНГУ, Япон, БНКаЗУ зэрэг орнуудын туршлагыг судалсан бөгөөд “Ковид-19” цар тахлын нөлөөтэй холбоотой эдийн засаг, санхүүгийн зах зээлийн орчны хүрээнд авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний тойм болон Орос-Украины дайн, түүний эдийн засагт үзүүлж буй нөлөөллийн талаарх мэдээллийг тоймлон бэлтгэлээ.

Түлхүүр үг: *Ковид-19 цар тахал, Засгийн газрын дэмжлэг, Орос-Украины дайн*

Keyword: *Covid-19 pandemic, Government support measures, Russo-Ukrainian war*

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

“Ковид-19” цар тахлын үед улс орнуудын авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ

Судалгаанд авагдсан орнуудад “Ковид-19” цар тахлын үед иргэдийн ажил эрхлэлтийн найдвартай байдлыг хангах, санхүүгийн зах зээлийг тогтворжуулах, санхүүгийн байгууллага болон зээлдэгчдийн төлбөрийн чадвартай байдалд дэмжлэг үзүүлэх, төсөв, мөнгөний бодлогыг явуулах, зээл тусламжийн ашиглалтын үр өгөөжийг дээшлүүлэх, экспортыг тогтвортой түвшинд хадгалах, нэмэгдүүлэх, гадаад валютыг хүрэлцэхүйц түвшинд нөөцлөх, дотоодын үйлдвэрлэл, ялангуяа хүнсний салбарын болон жижиг дунд бизнесийг дэмжих, нөөцийн болон дэд бүтцийн салбарыг хөгжүүлэх, цогц арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна.

Дэлхийн улс орнуудын засгийн газраас цар тахалтай холбогдуулан иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах нэмэгдүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээнүүдийг дараах байдлаар тоймлон тодорхойлж байна. Үүнд:

- жижиг дунд бизнесийг дэмжих;
- татварын дэмжлэг, хөнгөлөлт үзүүлэх;
- зээлийн хөнгөлөлт үзүүлэх, эргэн төлөх хугацааг хойшлуулах, зээлийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх;
- төрийн үйлчилгээ, зөвшөөрөл олгох, бүртгэлийн ажиллагаа зэргийг хөнгөвчлөх;
- иргэдийн орлогыг дэмжих, ажил эрхлэлтийн түвшинг нэмэгдүүлэх;
- банк, санхүүгийн байгууллагуудын төлбөрийн чадварыг хангах зэрэг дэмжлэг, тусалцааг иргэдэд хүргэсэн байна.

Монгол Улсын хувьд “Ковид-19” цар тахлын тархалтыг тогтоон барих, эдийн засагт үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг бууруулахад чиглэсэн олон арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн бөгөөд эдгээр нь ихэвчлэн санхүүгийн тусламж дэмжлэг, нийгмийн хамгааллын арга хэмжээнүүдэд чиглэсээр байна. Тухайлбал, иргэдийн орлогыг дэмжих, ажил эрхлэлтийн түвшинг дээшлүүлэх хүрээнд хүүхдийн мөнгө, эрүүл мэндийн зардал олгох, малчдад тусламж олгох, халамжийн тэтгэвэр олгох, хүнсний талон олгох, залуучуудын хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, цахилгаан, дулаан, цэвэр, бохир ус, хог хаягдлын төлбөр хураамжийг төрөөс хариуцах, шахмал түлшний үнийг үе шаттай бууруулах, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг хөдөлмөрт бэлтгэж ажлын байраар хангах, хүнс, түлш, шатахуун,

малын тэжээл, боловсруулах үйлдвэрийн түүхий эдийг үнийн зохиомол өсөлтөөс сэргийлэх, малжуулах хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зэрэг арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсээр байна.

Судалгаанд авагдсан орнуудын зүгээс “Ковид-19” цар тахлын эдийн засагт үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг бууруулах, эдийн засгийг сэргээх, иргэдийн амьжиргааг дэмжих чиглэлээр авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээнүүдийн талаарх мэдээллийг улс орнуудаар нь багцлан хүснэгтээр харуулав. (Хүснэгт 1-ээс үзнэ үү)

Олон Улсын нөхцөл байдал

Дэлхийн улс орнууд “Ковид-19” цар тахлын эдийн засгийн сөрөг нөлөөллөөс бүрэн гарч амжаагүй байтал дараагийн хүндрэлтэй нүүр тулж байна. Орос-Украины дайны нөлөө зөвхөн хөрш орнуудад төдийгүй хүчирхэг эдийн засагтай Евро бүс, АНУ-ын эдийн засагт нөлөөлж, дэлхий нийтэд нийлүүлэлтийн гаралтай инфляцыг дахин өдөөж байна. Судалгаанд авагдсан улсуудын хувьд ОХУ, Украины хоорондын мөргөлдөөн дараах чиглэлд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Үүнд:

- эрчим хүч, хүнсний бүтээгдэхүүн зэрэг өргөн хэрэглээний барааны үнэ өсөх нь инфляцыг улам өсгөж, орлогын үнэ цэнийг бууруулж, эрэлтийг нэмэгдүүлэх;
- хөрш зэргэлдээ орнуудын эдийн засагт худалдаа, нийлүүлэлтийн сүлжээ, мөнгөн гуйвуулга тасалдах, дүрвэгсдийн урсгал нэмэгдэх зэргээр нөлөөлөх;
- бизнесийн боломж буурч, хөрөнгө оруулагчид тодорхойгүй байдалтай тулгарах нь хөрөнгийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлж, санхүүгийн нөхцөл байдал чангарч, хөгжиж буй зах зээлээс хөрөнгийн урсгал гадагшлах явцыг өдөөж болзошгүй байна.

Түүнчлэн ОХУ, Украин Улс нь түүхий эдийн гол үйлдвэрлэгч орнууд бөгөөд дэлхийн зах зээл дээр газрын тос, байгалийн хийн нийлүүлэлт тасалдсанаар үнэ улам өсөх төлөвтэй байна.

Хүснэгт 1. Судалгаанд хамрагдсан орнуудын Засгийн газраас иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ

Улсын нэр	Иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авч буй арга хэмжээний нэр	Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт	Нийгмийн халамж, тэтгэмж	Арга хэмжээний төрөл		Иргэдийн орлого нэмэгдүүлэх тусгайлсан арга хэмжээ
1	2	3	4	5	6	
АНУ	АНУ-ын эдийн засгийг сэргээн хөгжүүлэх “Илүү сайнаар бүтээе” гурван хэсэг хөтөлбөр; “Америкийг хямралаас гаргах хөтөлбөр”; “Америкийн ажлын байр хөтөлбөр”; “Америкийн гэр бүлүүд хөтөлбөр”.	“Америкт үйлдвэрлэв татварын хөтөлбөр”-ийн хүрээнд 2036 он хүртэл 2 их наяд ам.доллар бүрдүүлэхээр төлөвлөсөн.	Иргэдийн гарт шууд олгох тэтгэмж; Татварын орлогоос олгох тэтгэмж; Ажилгүйдлийн тэтгэмжийг үргэлжлүүлэн олгох; Жижиг бизнесийг дэмжих; Эрүүл мэнд, иргэнд үзүүлэх тусламж үйлчилгээнд олгох тэтгэмж; Эрүүл мэндийн улсын даатгалын санхүүжилт; Хүнс тэжээлийн тусламж.	“Ковид-19” цар тахлын улмаас орон байраа алдсан иргэдийг “Ковид-19” цар тахлын эсрэг тусламжийн сан”-аар дамжуулан нэн яаралтай түрээсийн байранд хамруулах, орон гэргүй иргэдийг 2030 он хүртэл нэн яаралтай болон урт хугацаанд орон сууцжуулах зэрэг үйл ажиллагаанд 27.4 тэрбум ам.доллар төсөвлөсөн байна.	“Америкийн ажлын байр хөтөлбөр”-т АНУ-д ирэх 10 жилийн хугацаанд жил бүр 2 сая ажлын байрыг шинээр бий болгох, дэд бүтцийг шинэчлэх зэрэг арга хэмжээ туссан.	
ОХУ	“ФОТ 3.0” хөнгөлөлттэй зээлийн хөтөлбөр; “Хөнгөлөлттэй ипотекийн зээл”-ийн хөтөлбөр; “Гэр бүлийн ипотекийн зээл” хөтөлбөр.	Биет алтны арилжаанд ногдуулах 20%-ийн НӨАТ-ыг чөлөөлсөн.	Бага орлоготой өрхийн 8-17 насны хүүхдэд сар бүр 6-12 мянган рублийн тэтгэмж; 8 хүртэлх насны хүүхэдтэй, бага орлоготой өрхөд сар бүр олгох тэтгэмж; 8-17 настай хүүхэдтэй өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд олгох тэтгэмж.	2021 онтой харьцуулахад орлого нь 30%-аар буурсан буюу эзэлдэгчдийн хэрэглээний болон ипотекийн зээлийн эргэн төлөлтийн хугацааг хойшлуулсан.	Ажлын байрны 90-ээс доошгүй хувийг хадгалсан нийтийн хоол, зочид буудал, соёл, спортын салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжүүдэд жилийн 3%-ийн хүүтэй, зээл хөнгөлөлттэй олгоно.	

1	2	3	4	5	6
ИРЛАНД УЛС	“Аж ахуйн нэгжийн бизнесийн болон өрхийн орлогыг дэмжих” арга хэмжээ; “ЖДҮ-ийг дэмжих” арга хэмжээ; “Аялал жуулчлалын салбарыг” дэмжих арга хэмжээ.	НӨАТ-ын стандартын хувь хэмжээг 23-аас 21 хувиар бууруулах; Хямралд өртсөн бизнес эрхлэгчдийн татвар, өр төлбөрийг хойшлуулах, хүү, торгууль төлөхгүйгээр төлбөрөө төлж, НӨАТ-ын өрийг тодорхой хэмжээгээр хэсэг хугацаанд хойшлуулах.	“Ковид-19” цар тахлын үеийн ажилгүйдлийн тэтгэмж; “Ковид-19” халдварт өвчний тэтгэмж.	Ирланд Улсын Төв Банкаас (СВБ): Зээлдэгчийн төлбөрийн хоцрогдлыг зээлийн төв болон банкны бүртгэл мэдээлэлд оруулахгүй байх; “Ковид-19” –өөр өвчилсөн иргэдэд зориулсан орон сууцны зээл, бизнесийн зээлийн төлбөрийн хөнгөлөлтийг 3-6 сар хүртэл сунгах; “Ковид-19”-ийн яаралтай тусламжийн үеэр нүүлгэн шилжүүлэх, түрээсийн үнийг 6 сараас доош хугацаатай түрээсийн мэдүүлгийн хугацааг 90 хоног болгон нэмэгдүүлсэн.	Ипотекийн зээлийн хүүг 9%-аас 7% болгож бууруулсан. Бага насны хүүхэдтэй гэр бүл – 6%.
ХБНГУ	“Даван туулах тусламж IV” хөтөлбөр; “Шинэ гарааны бизнесийн тусламж”. “Нэн хүнд нэрвэгдсэн аж ахуйн нэгжид” үзүүлэх тусламж.	Богино цагийн ажлын хөлснөөс нийгмийн даатгалын шимтгэл суутгахгүй байх.	2019 онтой харьцуулахад орлого нь 30% унасан иргэдэд тэтгэмж олгох. Хувийн аж ахуй эрхлэгч нь сард 1 500 евро хүртэл хэмжээний шууд нэмэгдэл авна.	Дэмжлэгт хамаарах зардалд тогтмол түрээсийн зардал, лизингийн төлбөр, зээлийн хүүгийн зардал, засварын өртөг, даатгал хамаарна.	Аж ахуйн нэгжүүд тогтмол зардлын нөхөн төдөрхөй хувийн нөхөн олговор авах; Шинэ гарааны бизнес эрхлүүлэгчдэд хувийн аж ахуй эрхлэгч, нэг хүний ХХК, дүрслэх урлагийн салбарын богино хугацааны ажилтан, бүх салбарын байнгын бус (түр) ажилтан, хөрөнгийн

1	2	3	4	5	6
					компани болон хоршоо хамаарна.
ЯПОН УЛС	Япон Улсын Засгийн газраас 1 их наяд орчим ам.доллартай тэнцэх төсөв бүхий Эдийн засгийг эрчимжүүлэх батц хуулийг баталсан; Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих. ЖДҮ-д зориулсан мөнгөн тэтгэмж, хөнгөлөлттэй зээл олгох; “Яаралтай түслэмжийн үе, “У” хэлбэрийн нөхөн сэргээх үе” эдийн засгаа дахин сэргээх арга хэмжээ.	2020.02.01-ээс 2021 оны 01.31-ний хооронд татвар төлөх үргийг нэг жилээр хойшлуулах; Жижиг, дунд компаниудын хөрөнгө оруулалтын татварыг бууруулах; Хэрэглээний татварын тусгай дүрмүүд тогтоох; Төрийн болон хувийн санхүүгийн байгууллагуудтай байгуулсан гэрээг татвараас чөлөөлөх; Татвар хураах хөнгөлөлтийн хугацаа, жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн өмчлөлд байгаа зарим эд хөрөнгийн үл хөдлөх хөрөнгийн татварыг бууруулах.	Өрх, болон иргэдэд мөнгөн тэтгэмж, зээл, хөнгөлөлт, хойшлуулалт, чөлөөлөлт олгох.	Хөл хорио, зайнаас ажиллах нөхцөл байдалас шалтгаалан орон сууцны түрээсийн төлбөрийг 3-9 хүртэлх сарын хугацаатайгаар хойшлуулах; Цар тахлын улмаас цуцлагдсан соёл, урлаг, спортын арга хэмжээнд оролцохдоо төлсөн мөнгөө буцаан авах хүсэлтээ гаргасан тохиолдолд буцаан олгох.	Орон сууцны зээлд хамрагдах тусгай хөнгөлөлтийн харгалзан шаардлагыг харгалзан үзэх; Татварын алдагдлыг буцаах замаар татварын буцаан олголтыг 1 тэрбум иенээс бага хөрөнгөтэй компаниудад олгох.
БНКаЗУ	БНКаЗУ-ын Засгийн газрын 2022 оны хөтөлбөр; “Үндэсний үйлдвэрлэлийг 2021-2025 он хүртэл хөгжүүлэх төсөл”; “Даму” бизнес хөгжлийн сангаар дамжуулан, иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэхийн тулд ЖДҮ-ийг дэмжих;	ААНОАТ-100% бууруулах (тодорхой нөхцөлөөр); НӨАТ-0% (ЗГ-аас тогтоосон жагсаалтаар); Газрын татвар, газар ашигласны төлбөр-0%; Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар-0%; Нийгмийн даатгалын шимтгэл-100% (инновац технологийн паркийн шинэчлэл).	Иргэдийн орлого нэмэгдүүлэх чиглэлээр: Ажлын байр нэмэгдүүлэх; Хөнгөлөлттэй зээл олгох; Татварын хөнгөлөлт; Хөдөлмөр эрхлэлтийн тэтгэмж; Ажилгүйдлийн тэтгэмж. Бага орлоготой иргэдэд олгох тэтгэмж.	ЖДҮ дэмжих зорилгоор: зээлийн хүү-6%; 5 сая тенгений хэмжээтэй 2 жилийн хугацаатай эргэлтийн хөрөнгийн зээл; 20 сая тенгений хэмжээтэй 5 жилийн хугацаатай хөрөнгө оруулалтын зээл; 5 сая хүртэлх тенгений хэмжээтэй 6%-ийн хүүтэй барьцаагүй зээл.	Гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн дээд хязгаар тогтоох; үр тарианы экспортын квотыг нэвтрүүлэх; дотоодын үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх; нийгмийн зорилтот иргэдийн хамгаалж орлогыг хөнгөлөлттэй зээл олгох;

1	2	3	4	5	6
	“Бизнесийн замын зураг-2025”, “Енбек” хөтөлбөрүүдээр төрийн хөнгөлөлттэй зээл олгох; “Эдийн засгийг сэргээх цогц төлөвлөгөө”-д хөрөнгө оруулалт, ЖДҮ, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, цахимжуулах, төсвийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх зэрэг 160 гаруй арга хэмжээ.		1 нас хүртэлх хүүхэд асарч буй эхчүүд; 4 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй гэр бүл; Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, түүний асран хамгаалагч.		ипотекийн зээлийн хүүд санхүүжилт олгох; бага орлоготой иргэдийн орон сууцны урьдчилгаа төлбөр бууруулах; анх удаа орон сууц худалдан авагчийн зээлийн шалгуурыг сулруулах, хямдруулах; тэтгэврийн санд хуримтлалтай, чинээлэг гэр бүлд орон сууц худалдан авалтыг хурдасгах, үнийг өсгөх.

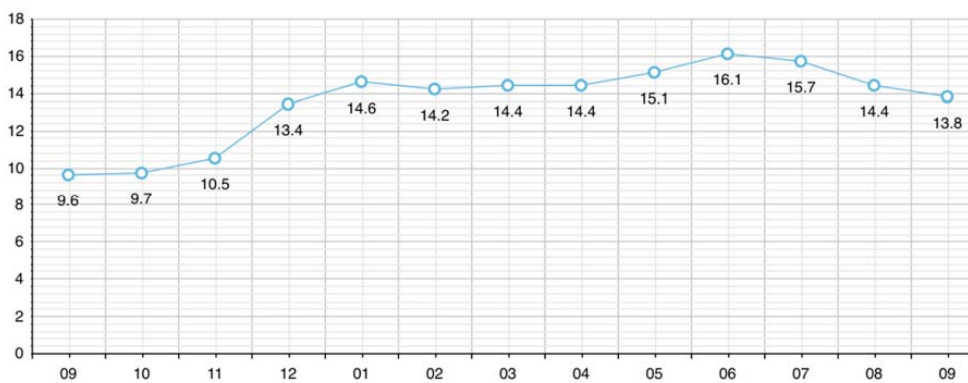

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ. “КОВИД-19” ЦАР ТАХЛЫН ҮЕД МОНГОЛ УЛСЫН АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН АРГА ХЭМЖЭЭ

Монгол Улсын эдийн засгийн хувьд 2022 оны 9 дүгээр сарын байдлаар инфляцын түвшин улсын хэмжээнд 13.8 хувьтай байна. Нийт инфляцын өсөлтийн 52.1 хувь импортын бараа бүтээгдэхүүний өсөлтөөс шалтгаалжээ. Цаашлаад нийлүүлэлтийн гаралтай саатал, дайны нөлөөллөөс болж газрын тосны үнэ өсөж, улмаар жижиглэнгийн шатахууны үнийн өсөлтийг дагаж бусад бараа бүтээгдэхүүний үнэ өссөөр байна.

Зураг 1. Улсын инфляц (2022 оны эхний 9 сарын байдлаар)

Эх сурвалж: Монголбанк, https://www.mongolbank.mn/dblistcpi_mnq.aspx

Цар тахлын эдийн засгийн нөлөөг зөөлрүүлэхэд төрөөс үзүүлсэн санхүүгийн тусламж, арга хэмжээ

2020 оноос эхлэн “Ковид-19” цар тахлаас үүдэлтэй эдийн засгийн хямралын үед төрөөс иргэдийн орлогыг хамгаалах, тогтвортой байлгах санхүүгийн тусламж, арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн.

Хүснэгт 2. “Ковид-19” цар тахлын эдийн засгийн нөлөөг зөөлрүүлэхэд төрөөс үзүүлсэн санхүүгийн тусламж, арга хэмжээний хураангуй

Татвар, хураамжийн хөнгөлөлтийн хүрээнд (ДНБ-ний 3 хувь)	Нэмэлт зардлууд (ДНБ-ний 6 орчим хувь)
<ul style="list-style-type: none"> НДШ-ийн хөнгөлөлт ХХОАТ-ын хөнгөлөлт ААНОАТ Түрээсээ бууруулсан түрээслэгчдийн татварын хөнгөлөлт ААНОАТ, НДШ хоцорч төлсний алданги хөнгөлөх НӨАТ-ын хөнгөлөлт (эрүүл мэнд, хүнсний барааны импорт) 	<ul style="list-style-type: none"> Хүүхдийн мөнгө Эрүүл мэндийн зардал Малчдад олгох тусламж Халамжийн тэтгэвэр Ажлын байрыг хадгалахад ЗГ-ын онцгой байдлын сан Ноолуурын салбарын дэмжлэг Хүнсний талоныг 2 дахин нэмэх

Эх сурвалж: Монгол Улсын эдийн засгийн тойм “Тусламж дэмжлэгээс сэргэлт өөд”, Дэлхийн банкны тайлан, 2021 оны 2 дугаар сар

Иргэдийн орлогыг дэмжих, ажил эрхлэлтийн түвшинг дээшлүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ

- Монгол Улсын хүүхэд бүрт олгодог “Хүүхдийн мөнгө” хөтөлбөр;
- эрүүл мэндийн зардлыг төрөөс даах;
- цахилгаан, дулаан, цэвэр бохир ус, хог хаягдлын төлбөр хураамжийг төрөөс хариуцах ажлын зохион байгуулалтыг сайжруулж, хэрэгжүүлэх;
- ноолуурын салбарын дэмжлэг;
- хүнсний талоныг 2 дахин нэмэх;
- залуучуудын хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, хувь хүний хөгжлийн цогц сургалтын хөтөлбөр боловсруулан, залуучуудыг хамруулж хөдөлмөрт бэлтгэх, ажлын байраар хангахад дэмжлэг үзүүлэх;
- халамжийн тэтгэвэр болон байнгын асаргаа шаардлагатай хүүхдэд олгож буй амьжиргаа дэмжих тэтгэмж болон хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжүүдийг нэмэгдүүлэн олгох шийдвэрийг хэрэгжүүлэх;
- нийслэлийн гэр хорооллын айл өрхүүдийн санхүүгийн байдалд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор сайжруулсан шахмал түлшний үнийг үе шаттай бууруулах;
- хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг хөдөлмөрт бэлтгэж ажлын байраар хангах, аж ахуй эрхлэх үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх болон ажлын байраар хангасан аж ахуйн нэгж, байгууллагыг дэмжиж, урамшуулах;
- гол нэрийн хүнс, түлш, шатахуун, малын тэжээл, боловсруулах үйлдвэрийн түүхий эдийн үнийн зохиомол өсөлтөөс сэргийлэх;
- эрчим хүчний салбарын нарийн мэргэжлийн ажилтны хүний нөөцийг бүрдүүлэх;
- малжуулах хөтөлбөрт хамрагдах хүсэлтэй малгүй болон цөөн малтай иргэн, гэрээт малчин өрхийг малжуулахад санхүүгийн зохих дэмжлэг үзүүлэх.

ХОЁР.“КОВИД-19” ЦАР ТАХЛЫН ДАРААХ ЭДИЙН ЗАСГИЙГ СЭРГЭЭХ, ИРГЭДИЙН БОДИТ ОРЛОГЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ЧИГЛЭЛЭЭР БУСАД ОРНУУДЫН АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН АРГА ХЭМЖЭЭ**2.1 АНУ****Эдийн засгийн нөхцөл байдал**

“Ковид-19” цар тахлын улмаас АНУ-ын эдийн засгийн өсөлтөд урьд өмнө гарч байгаагүй хэлбэлзэл бий болсон бөгөөд эдийн засаг бүхэлдээ 3.5%-аар буурчээ.

2021 оны 3 дугаар сарын байдлаар эдийн засгийн өсөлт нэмэгдсэн нь иргэдийг вакцинжуулалтад эрчимтэй хамруулснаар хөл хориог сулруулж, бизнесүүд үүд хаалгаа нээн, хэрэглэгчдийн зарцуулалт нэмэгдсэнтэй шууд холбоотой байна. Мөн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа 1983 оны 12 дугаар сараас хойших дээд хэмжээнд хүрч, үйлдвэрлэлийн бус үйл ажиллагаа 1990-ээд оны сүүл үеэс хамгийн дээд түвшинд хүрсэн гэж Хангамжийн удирдлагын хүрээлэн (Institute for Supply management)-ээс мэдээлсэн байна.

Жижиглэн худалдааны зарцуулалтын зардал нь (2021 оны 3 дугаар сарын байдлаар) өмнөх сараас бараг 10%-аар өссөн бөгөөд энэ нь айл өрхүүдэд чиглэсэн Холбооны санхүүжилтийн (Federal financial) багц тусламжууд нэмэгдэн эдийн засаг сэргэж эхэлж байгаатай холбоотой гэж үзэж байна. 1 сая ажлын байр бий болж, ажилгүйдлийн түвшин

2 дугаар сард 6.2% байсан бол 6% болж буурчээ. Эдийн засаг сэргэж, хэвийн байдалдаа эргэн орохоор чармайж байгаа ч нийлүүлэлт хязгаарлагдмал байгаа нөхцөлд үнийн өсөлтийг бий болгож, инфляцыг нэмэгдүүлэх хандлагатай байна.

Хөдөлмөрийн яам (US. Deartment of Labor)-ны мэдээлснээр вакцинжуулалт нэмэгдэж, Холбооны Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн санхүүгийн багц тусламж иргэдийн гар дээр очсоноор хэрэглээний түвшин төдий хэмжээгээр нэмэгдэж, 2012 оны 8 дугаар сараас хойш тогтвортой байсан өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнийг 0.6%-аар нэмэгдүүлсэн байна.

Засгийн газраас иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авсан зарим арга хэмжээ, хөтөлбөр

АНУ “Ковид-19” цар тахлын үед эдийн засгийг сэргээх, тогтворжуулахад шаардлагатай улс орныг бүхэлд нь хамарсан төрийн бодлогыг шат дараатай хэрэгжүүлсээр байна. 2021 онд Ерөнхийлөгч Жое Байден АНУ-ын эдийн засгийг сэргээн хөгжүүлэх **“Илүү сайнаар бүтээ”** (Build Back Better)¹⁹ гурван хэсэг хөтөлбөрийг санаачлан боловсруулсан байна. Хөтөлбөрийн эхний хэсэг **“Америкийг хямралаас гаргах хөтөлбөр”** (American Rescue Plan Act) хуулийг боловсруулан баталж, 1.9 их наяд ам.долларын санхүүгийн багц тусламжийг хэрэгжүүлж эхлээд байна.²⁰ Хөтөлбөрийн 2 дахь хэсэг болох дэд бүтцийг сайжруулах, сая сая ажлын байр бий болгохоор төлөвлөсөн 2 их наяд ам.долларын төсөв шаардагдах **“Америкийн ажлын байр хөтөлбөр”** (American Jobs plan)-ийг боловсруулсан байна.²¹ Хөтөлбөрийн 3 дахь хэсэг дундаж давхаргыг нэмэгдүүлэх зорилго бүхий иргэдийн боловсрол, эрүүл мэнд, хүүхэд асрах үйлчилгээнд 1.8 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт шаардагдах **“Америкийн гэр бүлүүд хөтөлбөр”** (American families plan)-ийг боловсруулсан байна.²²

Хямралын дараах татварын бодлого

“Америкт үйлдвэрлэв татварын хөтөлбөр” (Made in America Tax Plan)- татварын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр 2036 он хүртэл 2 их наяд ам.доллар бүрдүүлэх төлөвлөгөөтэй байна. Үүнд дараах арга хэмжээнүүдийг төлөвлөжээ:

- АНУ-ын үндэстэн дамнасан корпорацуудад татварын доод хэмжээг тогтоох;
- татвараас зайлсхийж байгаа улс орнуудад санхүүгийн урамшуулал олгох замаар дэлхийн аж ахуйн нэгжийн орлогын доод татварыг дэмжих;
- Америкт байрладаг гадаадын компанитай нэгдсэн томоохон корпорацуудаар холбооны орлогын албан татвар төлүүлэх;
- оффшор дахь ажлын байрны татварын хөнгөлөлтийг цуцлах, АНУ-д ажиллахыг урамшуулах;
- жилийн 100 сая доллараас дээш ашигтай томоохон корпорацуудын ашгийн татварыг 15 хувиас доогуур тогтоох;
- түлшийг татварын хөнгөлөлтөөс чөлөөлж, хүрээлэн буй орчноо бохирдуулж буй үйлдвэрүүдээс нөхөн сэргээх зардлын төлбөрийг “Superfund”-д төлүүлэх;
- татварын хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, корпорацууд болон өндөр орлоготой иргэдийн үйл ажиллагаанд аудитын шалгалтыг хийх зэргээр татвараас санхүүжилтийн орлого бүрдүүлэхээр төлөвлөжээ.

¹⁹ <https://www.whitehouse.gov/build-back-better/>

²⁰ <https://www.whitehouse.gov/american-rescue-plan/>

²¹ <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/31/fact-sheet-the-american-jobs-plan/>

²² <https://www.whitehouse.gov/american-families-plan/>

Нийгмийн халамж, тэтгэмж**“Америкийг хямралаас гаргах хөтөлбөр”**

2021 оны 3 дугаар сард **“Америкийг хямралаас гаргах хөтөлбөр”** (American Rescue Plan Act) хуулийг боловсруулан баталж, 1.9 их наяд ам.долларын санхүүгийн багц тусламжийг хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэсэн байна. Энэ нь 2020 оны төсвийн 8.8%-ийг эзэлж байна. Энэхүү багц тусламжийг жижиг бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, үйл ажиллагааг нь тогтворжуулах, иргэдийг вакцинжуулалтад бүрэн хамруулах, сургууль цэцэрлэгүүдийг нээх, ажилгүй болсон иргэд, айл өрхүүдэд амьжиргааны тэтгэмж олгох, хүүхдийн татварын хөнгөлөлтөд хамруулах, эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг бууруулах зэрэг ажил эрхэлдэг гэр бүлүүд рүү түлхүү анхаарсан зохицуулалтуудыг хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэсэн байна. Тус хөтөлбөр нь доорх бүтэцтэй байна:

- муж, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагад үзүүлэх тусламж;
- иргэдийн гарт шууд олгох тэтгэмж;
- татварын орлогоос олгох тэтгэмж;
- ажилгүйдлийн тэтгэмжийг үргэлжлүүлэн олгох;
- жижиг бизнесийг дэмжих;
- эрүүл мэнд, иргэнд үзүүлэх тусламж үйлчилгээнд олгох тэтгэмж;
- Medicaid/Medicare эрүүл мэндийн улсын даатгалын санхүүжилт;
- хүнс тэжээлийн тусламж;
- улсын аюулгүй байдалд;
- хөдөө аж ахуйд;
- тээвэр, дэд бүтцийн салбарт;
- боловсролын салбарт;
- хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад;
- цахилгаан, эрчим хүч, усны хэрэглээний үнийг бууруулахад;
- хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалахад;
- иргэдийг орон байр, түрээсийн байранд хамруулахад;
- ахмад дайчдад олгох тэтгэмж;
- технологи, цахим орчны хурд, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэхэд зэрэг болно.

Иргэдийн орлого нэмэгдүүлэх тусгайлсан арга хэмжээ**“Америкийн ажлын байр хөтөлбөр”**

2021 оны 3 дугаар сард Ерөнхийлөгч Жое Байден 8 жилийн хугацаанд 2 их наяд ам.долларын төсвөөр хэрэгжүүлэх “Америкийн ажлын байр хөтөлбөр”-ийг боловсруулан танилцуулсан байна. Энэ нь АНУ-д ирэх 10 жилийн хугацаанд жил бүр 2 сая ажлын байрыг шинээр бий болгох, дэд бүтцийг шинэчлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийг зогсоох зэрэг томоохон асуудлуудыг хамарч дараах салбаруудад санхүүжилт олгохоор төлөвлөжээ. Үүнд:

- ажиллах хүчний хөгжил;
- үйлдвэрлэл, жижиг бизнес;
- шинэ техник, технологийн судалгаа шинжилгээ, зохион бүтээх, үйлдвэрлэх, ажлын байрны сургалт;
- улсын сургууль, коллеж;
- ахмад дайчдын эмнэлэг;
- иргэдийн байр, орон сууц;
- эрчим хүчний дэд бүтэц/Цэвэр эрчим хүч;
- өндөр хурдны интернэт;
- усны систем/Цэвэр ундны ус;

- байгаль орчны нөхөн сэргээлт;
- нийтийн тээвэр;
- ачаа тээвэр/агаарын болон усан зам, төмөр замын тээвэр/ зэрэг болно.

“Америкийн гэр бүлүүд хөтөлбөр”

2021 оны дөрөвдүгээр сард АНУ-ын эдийн засгийг сэргээн хөгжүүлэх **“Илүү сайнаар бүтээе”** (Build Back Better) багц хөтөлбөрийн 3 дахь нь буюу **“Америкийн гэр бүлүүд хөтөлбөр”**-ийг танилцуулсан байна. Тус хөтөлбөрөөр ирээдүйдээ хөрөнгө оруулалт хийх, чанартай, өндөр цалинтай ажлын байр бүхий дундаж давхаргыг бий болгоход түлхүү анхаарч боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, хүүхэд асрах үйлчилгээ зэрэгт нэлээдгүй хөрөнгө оруулахаар төлөвлөжээ.

- Боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх үүднээс боломжийн өртөгтэй болгох:
  - олон сая Америкчуудад зориулан олон нийтийн коллежид 2 жил төлбөргүй сурах боломжийг олгох;
  - нийт 3-4 настнуудыг сургуулийн өмнөх чанартай сургалтад хамруулах;
  - бага болон дунд орлоготой өрхийн оюутнуудын сургалтын төлбөрийг хөнгөлөх;
  - оюутнуудыг сургуулиа төгсөх боломжоор хангах;
  - багш бэлтгэх, багшийн хомстлыг арилгах, өнгөт арьстай багш нарын тоог нэмэгдүүлэх, багшийн мэргэжил дээшлүүлэх сургалт зэрэгт зориулан 9 тэрбум ам.долларын санхүүжилт олгох.
- Айл өрхүүдийн эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах:
  - мужийн дундаж орлогын 150%-аас доогуур орлоготой иргэн орлогынхоо 7-оос дээш хувийг хүүхэд асрах үйлчилгээнд зарцуулахгүй байхад анхаарах;
  - ажил эрхлэгчдэд шинээр төрүүлсэн хүүхдээ асрах, өөрөө өвдөх, гэр бүлийн гишүүд нь өвдөх зэрэгт цалинтай чөлөө олгох;
  - хоол хүнсний тусламжийг нэмэгдүүлэх, Сургуулийн хоолны хөтөлбөр болон Зуны хоол тэжээлийн хөтөлбөрт хүүхэд болон айл өрхүүдийг хамруулах;
  - эхийн эрүүл мэндэд 3 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийх.
- Ажил эрхлэгч иргэд болон айл өрхүүдийн татварын хөнгөлөлтийг өргөжүүлэх зэрэг болно.

Тус хөтөлбөрийн тодорхой хэсгийг “Америкт үйлдвэрлэв татварын хөтөлбөр”-ийн дагуу өндөр орлоготой Америк иргэд болон хөрөнгө оруулагчдад ногдуулах татварын өсөлтөөс олсон орлогоор санхүүжүүлэх төлөвлөгөөтэй байна. Тодруулбал, орлогын албан татварын дээд хэмжээг 2017 оноос өмнөх түвшинд буюу 39.6% болгох, жилийн 1 сая ам.доллараас илүү орлоготой иргэдийн орлогын албан татварыг ойролцоогоор 2 дахин нэмэгдүүлэх, өвлөгдсөн хөрөнгөнөөс татвар авахгүй байх тухай татварын хуулийн заалтыг хасах зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна.

2.2 ОХУ

ОХУ-ын эдийн засгийн нөхцөл байдал

ОХУ-ын Үндэсний статистикийн алба “Росстат”-аас 2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар ОХУ-ын ДНБ-нийг 0.4%-аар буурсан, 2022 оны 09 дүгээр сарын 06-ны өдөр ОХУ-ын Эдийн засгийн хөгжлийн сайд тус улсын ДНБ-нийг 2022 онд 2.9%-аар агших төлөвтэй байна гэж тус тус мэдэгдсэн.

ОХУ нь Украин Улсад “цэргийн тусгай ажиллагаа” явуулж эхэлснээс хойш гадаад өр, худалдаа болон газрын тос, байгалийн хий үйлдвэрлэлийн статистик мэдээллийг хязгаарлаж, зарим мэдээллүүдийг нийтлэхээ тодорхойгүй хугацаанд зогсоогоод байна.

ОХУ-ын Засгийн газраас “Ковид-19” цар тахлын үед иргэдийн орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх зорилгоор авч хэрэгжүүлж буй зарим арга хэмжээ

ОХУ-ын Засгийн газраас “Ковид-19” цар тахлын үед ажиллах нөхцөл, ажил олгогч болон хөдөлмөр эрхлэгчдийг дэмжих чиглэлээр 2022 онд дараах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 03 дугаар сарын 26-ны өдрийн 625 дугаар захирамжаар “Ковид-19”-ийн халдвартай тэмцэж буй **эмнэлгийн ажилтнуудын даатгалын нөхөн төлбөрт** 4 тэрбум рубль нэмэлтээр хуваарилсан. 2020 оны 05 дугаар сард гаргасан Ерөнхийлөгчийн зарлигийн дагуу эмч, сувилагч болон “Ковид-19”-ийн халдвартай өвчтөн тээвэрлэх явцад халдвар авсан түргэний жолооч нар даатгалын нэмэлт баталгаагаар хангагдах болсон. 2021 онд эмнэлгийн ажилтнуудад 22,2 тэрбум рублийн нэг удаагийн даатгалын нөхөн төлбөрийг төлөөд байна.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 03 дугаар сарын 05-ны өдрийн 427 дугаар захирамжаар **бизнесийн хөнгөлөлттэй зээлийн “ФОТ 3.0”** хөтөлбөрийн санхүүжилтэд 6,2 тэрбум гаруй рубль нэмэлтээр хуваарилсан. Тус хөтөлбөрийг бизнесийн үйл ажиллагааг сэргээх, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор 2021 онд эхлүүлсэн. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд “Ковид-19” цар тахлын нөлөөлөлд хамгийн ихээр өртсөн нийтийн хоол, зочид буудал, соёл, спортын салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжүүдэд жилийн 3%-ийн хүүтэй, хөнгөлөлттэй зээл олгоно. Зээлд хамрагдах гол нөхцөл нь цар тахлын үед ажлын байрны 90-ээс доошгүй хувийг хадгалсан байх ёстой юм.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 02 дугаар сарын 17-ны өдрийн 199 дугаар захирамжаар **онцгой албан татвар ногдуулах бараа борлуулах үйл ажиллагаа эрхэлдэг** (зочид буудал, зоогийн газар, кафе) **аж ахуйн нэгжүүдэд** орон нутгийн төсвөөс олгох санхүүгийн дэмжлэг олгох хугацааг 2022 оныг дуустал сунгасан. Засгийн газраас энэ төрлийн үйл ажиллагаа эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлдэггүй боловч бизнес эрхлэгчдийг дэмжих багц арга хэмжээний хүрээнд 2020 оны хагасаас эхлэн тус хязгаарлалтыг цуцалсан.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 01 дүгээр сарын 26-ны өдрийн 71 дүгээр захирамжаар эмнэлгийн ажилтнуудын тоог нэмэгдүүлэх зорилгоор **эмч, сувилагчдын цалингийн зардалд** 17,3 тэрбум гаруй рублийг нэмэлтээр хуваарилсан.

ОХУ-ын Засгийн газраас ОХУ-ын эсрэг авсан хориг арга хэмжээний үед иргэдийн орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх зорилгоор авч хэрэгжүүлж буй зарим арга хэмжээ

ОХУ-ын Засгийн газраас ОХУ-ын эсрэг авсан хориг арга хэмжээний үед иргэдэд дэмжлэг үзүүлэх чиглэлээр 2022 онд дараах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж байна.²³ Үүнд:

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 10 дугаар сарын 8-ны өдрийн 1791 дүгээр тогтоолоор 2018-2022 онд хүүхэдтэй болсон гэр бүлд зориулсан **“Гэр бүлийн ипотекийн зээл”**

²³ ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 02 дугаар сарын 28-ны өдрийн 357 дугаар тогтоолоор ОХУ-ын Засгийн газрын дэргэд Ерөнхий сайд Михаил Мишустинаар ахлуулсан Хориг арга хэмжээний нөхцөлд эдийн засгийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх Засгийн газрын комиссыг байгуулсан.

2022 оны 03 дугаар сарын 08-ны өдөр ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Владимир Путин хориг арга хэмжээний нөхцөлд иргэд, бизнес эрхлэгчдийг дэмжих нийгэм, эдийн засгийн багц арга хэмжээний тухай хуульд гарын үсэг зурсан. Уг хуульд нийгмийн хамгааллыг нэмэгдүүлэх, энэ оныг дуустал ЖДҮ-ийн төлөвлөгөөт хяналт шалгалтыг түр зогсоох зэрэг арга хэмжээг тусгасан.

хөтөлбөрийн хугацааг 2023 оныг дуустал сунгаж, ипотекийн зээлийн хүүгийн хэмжээг 6% болгон бууруулсан.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 09 дүгээр сарын 21-ний өдрийн 1663 дугаар захирамжаар **ажил хайж буй** (үүнд, ажлаас халагдах эрсдэл бүхий, ажлын бүтэн бус ажлын цагаар ажиллах горимд шилжүүлсэн, цалингүй амралт олгогдсон зэрэг иргэд) **иргэдэд үзүүлэх түр дэмжлэг**ийн хугацааг 2023 он хүртэл сунгасан. Уг арга хэмжээг 2022 оны 3 дугаар сараас нэвтрүүлсэн бөгөөд түр ажлын байраар хангах, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчээр бүртгүүлэхэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх зэрэг арга хэмжээ багтаж байна.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 06 дугаар сарын 20-ны өдрийн 1109 дүгээр тогтоолоор **“Хөнгөлөлттэй ипотекийн зээл”** хөтөлбөрийн зээлийн хүүг 9%-аас 7% болгож бууруулсан. Хөтөлбөрийн хүрээнд 2022 оны дуустал шинээр ашиглалтад оруулсан орон сууцанд орон сууц худалдан авах, амины орон сууц барих, эсхүл амины орон сууц барих зорилгоор газар худалдан авахад Москва, Санкт-Петербург хот болон Москва, Ленинград мужид олгох зээлийн дээд хэмжээ 12 сая рубль байх бол бусад бүс нутагт 6 сая рубль, урьдчилгаа төлбөр 15%-аас доошгүй байна.

Иргэдэд орон сууц худалдан авах боломжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор 2022 оны 5 дугаар сарын 1-ний өдрөөс эхлэн зээлийн дүнг 30 сая рубль болон 15 сая рубль болгон нэмэгдүүлсэн. Ингэхдээ 12 сая рубль болон 6 сая рублийн зээлийг төрөөс санхүүжүүлэх, үлдсэнийг зах зээлийн хүүтэй зээл, эсхүл бусад хөнгөлөлттэй зээлд хамруулна.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 04 дүгээр сарын 09-ний өдрийн 887 дугаар тогтоолоор бага орлоготой өрхийн **8-17 насны хүүхдэд сар бүр олгох тэтгэмжийг** санхүүжүүлэхэд 362,9 тэрбум рубль хуваарилсан. Гэр бүлийн нөхцөл байдлаас хамааран тэтгэмжийн хэмжээ бүс нутгийн амьжиргааны доод түвшний 50%, 75%, 100%-тай тэнцэх бөгөөд нэг хүүхдэд сард дунджаар 6-12 мянган рубль олгоно.

Өдгөө 8 хүртэлх насны хүүхэдтэй, бага орлоготой өрхөд сар бүр тэтгэмж олгож байгаагаас гадна 8-17 настай хүүхэдтэй өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд тэтгэмж олгож байна.

ОХУ-ын Засгийн газрын 2022 оны 03 дугаар сарын 12-ны өдрийн 352 дугаар тогтоолоор иргэд, бизнест дэмжлэг үзүүлэх багц арга хэмжээний хүрээнд **зээлийн эргэн төлөлтийн хугацаа хойшлуулах арга хэмжээнд** хамрагдах зээлийн дээд хэмжээг тогтоосон.

Зээлийн эргэн төлөлтийн хугацаа хойшлуулах арга хэмжээнд хамрагдах хэрэглээний зээлийн дээд хэмжээг дараах байдлаар тогтоосон. Үүнд:

- Хувь хүн - 300 мянган рубль;
- Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч - 500 мянган рубль;
- Кредит картны зээлийн төлбөр - 100 мянган рубль;
- Автомашины зээл - 700 мянган рубль.

Ипотекийн зээлийн хувьд:

- Москва - 6 сая рубль;
- Москва муж, Санкт-Петербург, Алс Дорнодын холбооны тойрог - 4 сая рубль;
- Бусад - 3 сая рубль.

Хөтөлбөрт 2022 оны 09 дүгээр сарын 30-ны өдрийг хүртэл хугацаанд өмнөх онтой харьцуулахад орлого нь 30 хувиар буурсан зээлдэгчид хамрагдах боломжтой.

2022 оны 03 дугаар сарын 04-ний өдөр ОХУ-ын Татварын хууль тогтоомжид оруулсан өөрчлөлтийн дагуу банкнаас хувь хүнд биет үнэт металл (алтан гулдмай) борлуулахад ногдуулах 20%-ийн НӨАТ-ыг тэглэсэн.

2.3 ИРЛАНД УЛС

Эдийн засгийн нөхцөл байдал

Ирланд Улс “Ковид-19” цар тахлын ихэнх хязгаарлалтыг 2022 оны 01 дүгээр сард цуцалснаар эдийн засаг нь идэвхжиж, ажиллах хүчний нөөц хэвийн байдалд орж жижиглэн худалдааны борлуулалтын өсөлт, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбар идэвхжиж импортын өсөлт нь 2022 оны байдлаар өссөн төлөвтэй байна.

Ирланд Улсын эдийн засгийн төлөв²⁴

Үзүүлэлт	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
ДНБ-ний өсөлт	5.9%	13.5%	5.3%	4.0%
Инфляц	-0.5%	2.4%	7.3%	3.3%

2022 оны хоёрдугаар сард Засгийн газраас 505 сая еврогийн тусламжийн багц баталж, гуравдугаар сард шатахууны онцгой албан татварыг бууруулснаар эдийн засгийн өсөлтөд тодорхой хэмжээний дэмжлэг болж байна.

Засгийн газраас иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авсан арга хэмжээ

Засгийн газраас 2021 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдөр бизнесийн болон өрхийн орлогыг дэмжих чиглэлээр баталсан шийдвэрээ 2021 оныг дуустал сунгаж, 3.5 тэрбум евро (ДНБ-ний 1%) байхаар төлөвлөж, Европын холбооны эдийн засгийг сэргээх, тогтворжуулах сангаас 1 тэрбум еврог зарцуулахаар болсон. Үүнд:

- долоо хоног бүр олгодог 350 евро хүртэлх цар тахлын ажилгүйдлийн дэмжлэгийг 2022 оны 02 дугаар сар хүртэл сунгах;
- цалингийн татаас олгох схем 2021 оныг дуустал үргэлжлэх бөгөөд Засгийн газар уг схемийн үйл ажиллагааг 4 дүгээр улиралд өөрчлөх боломжийг нээлттэй үлдээх;
- татвар, худалдааны хүүгээс чөлөөлөх хугацааг 2021 оны эцэс хүртэл сунгах;
- аялал жуулчлалын НӨАТ-ын хувь хэмжээ 2022 оны 9 дүгээр сар хүртэл 9% хэвээр байлгах;
- ЖДҮ-ийг дахин нээхэд хамгийн ихдээ 30,000 еврогийн буцалтгүй тусламж олгох зэрэг төлөвлөгөө багтсан болно.

Засгийн газраас баталсан хууль тогтоомжийн дагуу авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ:

- хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих - Хөрөнгө оруулалт нь 30%-аар буурсан ажил олгогчдод нэг ажилтанд долоо хоног бүр 203 евро хүртэлх хэмжээний хөнгөлөлт үзүүлэх;
- цар тахлын үеийн ажилгүйдлийн дэмжлэг- тахал өвчний улмаас ажилгүй болсон хүмүүст долоо хоногт 350 евро олгох;

²⁴ https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-economies/ireland/economic-forecast-ireland_en

- цар тахлын үеийн хязгаарлалт хийгдсэн хэд хэдэн салбар (орон байр, хоол хүнс, урлаг, амралтын газар), аж ахуйн нэгжүүдэд 10-аас 5 хувийн эргэлтийн хөрөнгийн нөхөн олговрыг олгох;
- сургалт, боловсрол, ур чадвараа дээшлүүлэх, ажилд зуучлах, ажилд авах татаас, ажил хайх, туслах арга хэмжээнд 200 сая еврогийн нэмэлт хөрөнгө оруулалт хийж, ажилгүй болсон хүмүүст шинэ ажил хайх, дахин сургах, эсвэл шинэ ур чадвараа хөгжүүлэх, ялангуяа шинээр ажилд орох хүмүүст туслах.

ЖДҮ-ийг дэмжих арга хэмжээний хүрээнд:

- аж ахуйн нэгжийг дахин эхлүүлэхэд зориулсан буцалтгүй тусламж (550 сая евро);
- арилжааны хүүгээс татгалзах;
- зээлийн баталгааны схем: 10,000 еврогоос 1 сая хүртэлх еврог 6 жилийн хугацаатай олон төрлийн зээлийн бүтээгдэхүүний засгийн газрын 80%-ийн баталгаа гаргах;
- бичил болон жижиг бизнесийн зээлийн хүүг бууруулах зорилгоор хөрвөх чадвар, аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтын 55 сая еврогийн арга хэмжээний багц;
- Европын Хөрөнгө оруулалтын банкттай хамтран урт хугацааны зээл олгох (500 сая евро).

Аялал жуулчлалын салбарыг дэмжих арга хэмжээний хүрээнд:

- 2021 оныг дуустал НӨАТ-ын хүүг 13.5-аас 9 хувь хүртэл бууруулах;
- татварын хөнгөлөлт эдлэх;
- аялал жуулчлалын салбарыг дэмжих сангийн 10 сая еврог дахин эхлүүлэх;
- соёлын салбарын 10 сая еврогийн гүйцэтгэлийг дэмжих схем нь Ковид-19-ийн хүрээнд авах арга хэмжээг төлөвлөхөд туслах болно.

Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт

- НӨАТ-ын стандартын хувь хэмжээг 2021 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийг дуустал 21 хувиар бууруулах;
- хямралд өртсөн бизнес эрхлэгчдийн татвар, өр төлбөрийг хойшлуулах, хүү, торгууль төлөхгүйгээр төлбөрөө төлж, НӨАТ-ын өрийг тодорхой хэмжээгээр хэсэг хугацаанд хойшлуулах;
- татварын бүх өрийг тохиролцсон эргэн төлөлтөд хамруулж, зээлийн хүүг 3% хүртэл бууруулах;
- өмнө нь ашигтай ажиллаж байсан компаниудад мөнгөн урсгалын дэмжлэгийг нэн даруй үзүүлэхийн тулд арилжааны алдагдлыг эрт буцаан олгохыг зөвшөөрөх бөгөөд ингэснээр татвар төлсөн корпорацын татварын зарим хэсгийг эсвэл бүх хэсгийг нэн даруй буцаан олгох боломжтой болно;
- эмийн чухал бүтээгдэхүүн, эмийг гаалиар чирэгдэлгүйгээр нэвтрүүлж, импорт, нийлүүлэлтийг тасралтгүй үргэлжлүүлэх зэрэг болно.

Нийгмийн халамжийн арга хэмжээ

“Ковид-19” цар тахлын үеийн ажилгүйдлийн тэтгэмж нь: нийгмийн эрүүл мэндийн онцгой байдлын улмаас ажилгүй, ажил эрхлэх боломжгүй болсон иргэд, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд олгодог нийгмийн халамжийн тэтгэмж юм.

Харин “Ковид-19” халдварын өвчний тэтгэмж нь: “Ковид-19”-ын халдвараар өвчилсний улмаас хөдөлмөр эрхлэх боломжгүй байх хугацааны тэтгэмжийн хөтөлбөр юм. Эдгээр тэтгэмж, хөтөлбөрийн хугацаа 2022 оны 09 дүгээр сарын 30-ны өдөр дууссан байна.

Түрээс болон зээлийн эргэн төлөлтийн хөнгөлөлтийн арга хэмжээ

Ирланд Улсын Төв Банкнаас (CBI) зарласан арга хэмжээнд:

- Зээлдэгчийн төлбөрийн хоцрогдлыг зээлийн төв болон банкны бүртгэл мэдээлэлд оруулахгүй байх;
- “Ковид-19”-өөр өвчилсөн иргэдэд зориулсан орон сууцны зээл, бизнесийн зээлийн төлбөрийн хөнгөлөлтийг 3-6 сар хүртэл хугацаагаар сунгах.

Бусад тусгайлсан арга хэмжээ

Үндэсний эдийн засгийг сэргээх, тогтворжуулах төлөвлөгөө (National Recovery and Resilience Plan)

Үндэсний эдийн засгийг сэргээх, тогтворжуулах төлөвлөгөө нь нийгэм, эдийн засгийн сэргэлт, ажлын байр бий болгохтой зэрэгцэн ногоон, дижитал шилжилтийг шийдвэрлэх гурван тэргүүлэх чиглэлийг хамарсан хорин таван хөрөнгө оруулалтын төсөл, шинэчлэлийн арга хэмжээнд үндэслэсэн болно. Үндэсний эдийн засгийг сэргээх, тогтворжуулах төлөвлөгөөг Эдийн засгийг сэргээх төлөвлөгөө (Economic Recovery Plan), Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө (National Development Plan)²⁵ гэсэн 2 үндсэн төлөвлөгөөнд уялдуулан хийж, Засгийн газар 20.5 тэрбум еврогийн шууд дэмжлэг, 4 тэрбум еврогийн шууд бус дэмжлэгийг багтаасан 24.5 тэрбум еврогийн санхүүгийн иж бүрэн багцыг зарласан байна.

Шууд дэмжлэг

- татварыг хойшлуулах (2.9 тэрбум евро);
- хөдөлмөрийн зах зээлийг дэмжих (11.4 тэрбум евро);
- эрүүл мэндийн салбарын чадавхыг сайжруулах (2 тэрбум евро);
- бизнесийг дэмжих (1.5 тэрбум евро);
- капитал бүрдүүлэх (0.5 тэрбум евро).

Европын Холбооны Эдийн засгийг сэргээх, тогтворжуулах сангаас Ирланд Улсын Үндэсний сэргээн босголтын төлөвлөгөөг санхүүжүүлэх 915 сая еврогийн томоохон хөрөнгө оруулалт хийнэ.

- ногоон эдийн засгийг дэмжих – 503 сая евро;
- дижитал шинэчлэл, өөрчлөлтийг өргөжүүлэх – 295 сая евро;
- нийгэм, эдийн засгийн сэргэлт, ажлын байр бий болгох – 181 сая евро зарцуулахаар төлөвлөөд байна.

Эдийн засгийг сэргээх төлөвлөгөө²⁶

2020 оны 03 дугаар сард “Ковид-19” цар тахал эхэлснээс хойш дотоодын эдийн засагт сөргөөр нөлөөлж, аж ахуйн нэгжүүдийн тоо 2020 онд 10 орчим хувиар хумигдаж, ажилгүйдэл 25 хувь болж нэмэгдсэн байна. Эдийн засгийг сэргээх төлөвлөгөө нь 4 үндсэн тулгуур зорилготой.

- төрийн санхүүжилтийн тогтвортой байдлыг хангах;

²⁵ National Development Plan, <https://www.gov.ie/en/policy-information/07e507-national-development-plan-2018-2027/>

²⁶ Economic Recovery Plan <https://www.gov.ie/en/campaigns/709d1-economic-recovery-plan/>

- хөдөлмөрийн зах зээлийн дэмжлэгийг өргөжүүлэх;
- аж ахуйн нэгжүүдийг бодлогын тусламжтайгаар дэмжиж сэргээн босгох;
- бүс нутгийн хөгжлийн тэнцвэртэй байдлыг хангах, амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх.

Төрийн санхүүжилтийн тогтвортой байдлыг хангах²⁷

2021 онд ЭЗХАХБ-тай олон улсын татварын хувьд тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх, дижитал хэлбэрт шилжүүлэх талаар хэлэлцээр хийх зорилго тавин ажиллаж байна. Энэхүү хэлэлцээр нь олон улсын татварын тогтолцоонд тогтвортой байдлыг бий болгоно гэж үзэж байна.

Олон улсын татвар

- Инновацийн өсөлтийг үргэлжлүүлэн дэмжих;
- татвар төлөгчид болон хөрөнгө оруулагчдад санхүүгийн баталгаа гаргаж өгөх;
- татварыг хөнгөвчлөх.

Урт хугацааны татвар болон халамжийн бодлого

Эдийн засгийг сэргээх үйл ажиллагааны хүрээнд ажил эрхлэлтийг дэмжих татвар халамжийн хороог байгуулсан. Тус хороо нь төрийн үйлчилгээ, дэмжлэгийн зардлыг дунд болон урт хугацаанд хангах хангалттай эх үүсвэр байгаа эсэхийг баталгаажуулах зорилготой юм.

Хөдөлмөрийн зах зээлийн дэмжлэгийг өргөжүүлэх²⁸

Засгийн газрын 2021-2025 оны хөдөлмөрийн зах зээлийн дэмжлэг нь хүмүүсийг хөгжүүлэх, чадавхыг дээшлүүлэх, тогтвортой ажлын байраар хангах, дахин мэргэшүүлж хуучин ажлын байранд нь ажилд оруулах, шинээр өсөн нэмэгдэж байгаа ажлын байранд дэвшүүлэн томилох тал дээр илүү дэмжлэг үзүүлнэ. Мөн нийтийн хөдөлмөр эрхлэлтийн чадавхыг өргөжүүлж, дижитал технологи, нийтийн үйлчилгээний чадавхыг өргөжүүлэх, цалин тэтгэмж, цар тахлын үеийн ажилгүйдлийг бууруулах, цалингийн татаас олгоно. Ажил эрхлэлтийн цалингийн татаас олгох схемийг 2021 оны 06-р сарын 30-ны өдрөөс 12-р сарын 31-ний өдрийг хүртэл сунгах болно.

- Хөдөлмөр эрхлэлт цалин хөлсний тэтгэмж олгох;
- Цар тахлын ажилгүйдлийн тэтгэмж олгох;
- 50,000 боловсрол, сургалтын байрны ашиглалтыг нэмэгдүүлэх.

Аж ахуйн нэгжүүдийг бодлогын тусламжтайгаар дэмжих²⁹

2024 он гэхэд хямралын өмнөх үеийнхээс ажил эрхлэлтийн түвшинг ахиулах, 2,5 сая хүнийг ажлын байртай болгох зорилт тавьсан. ЖДҮ эрхлэгчид дотоодын аж ахуй нэгжүүдийн 99,8%-ийг, нийт ажил эрхлэлтийн 68%-ийг эзэлдэг байна. Тиймээс бүтээмж, экспортын үйл ажиллагаа, интернационалчлал, дижиталчлал, бизнесийн бусад салбарын динамик байдлыг сайжруулахын зэрэгцээ бусад салбарын бизнесийг идэвхжүүлэх, олон улсын болгох, дижитал болгох, бизнесийн эрч хүчийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Үүний тулд:

- засгийн газрын дижитал, ногоон эдийн засгийг хослуулж эдийн засгийг сэргээх;

²⁷ Ensuring Sustainable Public Finance, <https://www.gov.ie/en/publication/d4dcc-sustainable-public-finances/>

²⁸ Pathways to Work 2021-2025, <https://www.gov.ie/en/publication/90e59-pillar-2-helping-people-back-into-work/>

²⁹ Rebuilding Sustainable Enterprises, <https://www.gov.ie/ga/foilsuichan/d28d9-pillar-3-re-building-sustainable-enterprises/>

- бизнесийн үйл ажиллагааг дижитал хэлбэрээр өөрчлөх;
- шинэ менежмент, шинэ технологи нэвтрүүлэх;
- хүний болон биет капиталд хөрөнгө оруулах;
- автоматжуулалт, алсын зайны ажлыг нэвтрүүлэх;
- ЖДҮ-ийг дэлхийн зах зээлд нэвтрүүлэх, экспортлох боломжийг бүрдүүлэх, нэмэгдүүлэх;
- 2025 он гэхэд 3000 гаруй нэмэлт бичил болон гарааны аж ахуйн нэгжүүдийг экспортлогч болгох;
- шинээр бизнес эрхлэгчдийг дэмжих төлбөрийн дэмжлэгийг 10,000 евро болгон нэмэгдүүлэх дээд тал нь 30,000 еврогийн дэмжлэг үзүүлэх;
- хорио цээрийн үед орлого нь мэдэгдэхүйц буурсан аж ахуйн нэгжүүдэд буцалтгүй тусламж олгох;
- арилжааны үнээс 2021 оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрөөс 09 дүгээр сарыг дуустал чөлөөлөх;
- татварыг хойшлуулах арга хэмжээг 2022 оны эцэс хүртэл сунгах;
- ажлын байрны цомхотгол хийх нэхэмжлэл гаргах хугацааг 2021 оны 09 дүгээр сарын 30-ны өдрийг хүртэл сунгах;
- аялал жуулчлалын салбарын НӨАТ-ын 9%-ийг чөлөөлөх, амралт зугаалгын газар зэрэг хохирол их амссан салбарт дэмжлэг үзүүлэх;
- хүнсний боловсруулах үйлдвэрт зориулсан хөрөнгө оруулалтыг үргэлжлүүлэх;
- аж ахуйн нэгжийн санг дэмжих үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэх;

Тэнцвэртэй хүртээмжтэй сэргэлт³⁰

Засгийн газар нь ард түмэн, бүс нутгийнхаа тэнцвэртэй байдлыг хангах, хүмүүсийн амьжиргааны түвшнийг дээшлүүлэх үүрэг хүлээдэг. Иймд стратегийн хөрөнгө оруулалт, бүс нутгийн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт, ногоон эдийн засаг, дижитал шилжилт нь нэн тэргүүний асуудал болоод байна.

Үндэсний төлөвлөлт 2040 төслийн хүрээнд:

- жил бүр 33,000 орон сууцыг зорилтот бүлэгт хамруулах;
- хямд өртөгтэй орон сууцны зээлийг эрсдэлийн схемээс хасах;
- үйлдвэрийн өмнөх 33 сая га газрыг нөхөн сэргээх;
- орон нутгийн бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэх 20 сая еврогийн голын сав газрын менежмент төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх;
- хил орчмын цар тахлын нөлөөнд их өртсөн орон нутгийг хөгжүүлэх, сэргээхэд 1 тэрбум еврогийн нөхөн сэргээлт хийх;

Амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх

Ажил олгогчид болон үйлдвэрчний эвлэлүүдтэй зөвшилцөн төлөвлөгөө боловсруулж, Хөдөлмөр эрхлэгчдийн эдийн засгийн форумыг зохион байгуулж, зорилтот шинэчлэл хийснээр ажил эрхлэлт, амьжиргааны түвшин, нөхцөлийг сайжруулах болно.

- хуулиар тогтоосон олон нийтийн хэлэлцүүлгийг хийсний дараа хуулийн төслийн ерөнхий схемийг нийтэлж, 2021 оны эцэс гэхэд батлах;
- амьжиргааны доод түвшинг хэрхэн тогтоох боломжтойг судалж, судалгааг оны эцэст дуусгасан байх;

³⁰A Balanced and Inclusive Recovery, <https://www.gov.ie/en/publication/bbd3b-inclusive-and-balanced-recovery/>

- иргэдийн хурлаар дамжуулан жендерийн тэгш байдлыг дэмжих, жендерийн цалингийн зөрүүтэй холбоотой мэдээллийн тухай хууль тогтоомжийг цаг алдалгүй гаргах;
- платформын эдийн засгийн зохистой зохицуулалт хийх зэрэг ажлуудыг төлөвлөгөөнд тусгасан байна.

2.4 ХБНГУ

“Ковид-19” цар тахлын үед авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ

ХБНГУ-ын Засгийн газар нь “Ковид-19” цар тахлаас үүдэлтэй иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор аж ахуйн нэгжид үзүүлэх тусламжийг 2022 оны 6 дугаар сарыг дуустал сунгасан байна. Энэхүү 4 дэх удаагийн “Даван туулах тусламж IV” хөтөлбөрийг хувиараа эрхлэх аж ахуйн гарааны тусламж болон нэн хүнд нэрвэгдсэн аж ахуйн нэгжид үзүүлэх тусламжийн багцаар өргөжүүлсэн байна. Харин Холбооны улс болон Муж улсуудад аж ахуйн нэгжийн тусламжийг буруугаар ашиглаж гэмт хэрэг үйлдэхийг таслан зогсоох, тусламж эзнээ олж очиход нь анхаарал тавьж, шаардлагатай бүх арга хэмжээ авч ажиллахыг үүрэг болгосон байна.

Дэд канцлер бөгөөд Холбооны эдийн засаг, уур амьсгал хамгаалахын сайд Хабекийн мэдэгдсэнээр, “Ковид-19” цар тахлын үеэр аж ахуйн нэгжид үзүүлэх тусламжаас гадна богино цагийн ажлын хөлснөөс нийгмийн даатгалын шимтгэл суутгахгүй байх зохицуулалтыг мөн 2022 оны 06 дугаар сарыг дуустал сунгасан ажээ.

Холбооны сангийн сайд Линднер “Ковид-19” цар тахлын хязгаарлалтыг сулруулж байгаа тул албан байгууллагуудын үйл ажиллагаа сэргэж, эргээд хэвэндээ орох нь дамжиггүй. Бид бүхий л үйлчилгээг удахгүй бүрэн хүлээн авах бололцоог иргэддээ олгохыг зорьж байна. Энэхүү аж ахуйн нэгжийн тусламжийг сунгаж байгаа нь орлого тасалдсан хэвээр байгаа албан байгууллагуудад дэмжлэг болох юм. Ингэснээр тухайн этгээдүүд хэвийн ажиллагаагаа эргэн сэргээхэд нь дөхөм болно” хэмээн мэдэгджээ.

“Даван туулах тусламж IV” хөтөлбөрийн хүрээнд аж ахуйн нэгжүүд тогтмол зардлын тодорхой хувийн нөхөн олговор авах нь үргэлжилнэ. Үүнээс гадна “Ковид-19” цар тахалд маш хүнд нэрвэгдсэн аж ахуйн нэгж нь өөрийн хөрөнгийн нэмэгдэл авна.

“2022 оны 2 дугаар улирлын шинэ гарааны тусламж”-ийн хүрээнд нэг хүний үүсгэн байгуулсан буюу хувийн аж ахуй эрхлэгч нь сард 1500 евро хүртэл хэмжээний шууд нэмэгдэл авна.

Аж ахуйн нэгжийн тусламж хүртэх үндсэн шалгуур нь “Ковид-19” цар тахлаас шалтгаалан 2019 онтой харьцуулахад орлого нь 30% унасан байх юм. Дэмжлэгийн хамгийн дээд хэмжээ нь орлого нь 70% буурсан үед дэмжлэгт хамаарах тогтмол зардлын 90%-тай тэнцэх нөхөн олговор олгоно. Дэмжлэгт хамаарах тогтмол зардалд түрээсийн зардал, лизингийн төлбөр, зээлийн хүүгийн зардал, засварын өртөг, даатгал гэх мэт хамаарна.

Шинэ бизнесийн гараа эхлүүлэх хувийн аж ахуй эрхлэгч гэдэгт ХЭАА, нэг хүний ХХК-аас гадна дүрслэх урлагийн салбарын богино хугацааны ажилтан, бүх салбарын байнгын бус (түр) ажилтан, хөрөнгийн компани болон хоршоо хамаарна. “2022 оны 2 дугаар улирлын шинэ гарааны тусламж”-ийг урьдчилгаа байдлаар төлөх ба дэмжлэг үзүүлэх хугацааны туршид орлогын байдлаас хамааран тодорхой хувиар буцаан төлөх юм.³¹

³¹ “Ковид-19” цар тахлын үеийн аж ахуйн тусламжийг 2022 оны 6 дугаар сарыг дуустал сунгалаа – Шалгуур үзүүлэлтүүд нь хэвээрээ үргэлжилнэ-Corona-Wirtschaftshilfen werden als Absicherungsinstrument bis Ende

2.5 ЯПОН УЛС

Эдийн засгийн нөхцөл байдал

Япон Улс нь эдийн засгаараа дэлхийд гуравдугаарт ордог томоохон эдийн засагтай улс юм. Дэлхий даяар 2019 оны сүүлээс эхлэн тархаад байгаа “Ковид-19” цар тахлаас шалтгаалан улс орнуудын эдийн засаг удааширч, уналтад орох эрсдэл үүсээд байна. Дэлхийн эдийн засгийн хямрал Япон Улсад ихээхэн нөлөө үзүүлж 2020 онд тус улсын ДНБ 4.8% хүртэл буурчээ.³²

Олон улсын валютын сан Япон Улсын эдийн засгийн одоогийн нөхцөл байдал болон цаашдын хэтийн төлөвт дараах таамаг, дүгнэлтийг гаргасан байна.³³ Үүнд:

- Япон Улсын эдийн засаг 2021 онд гадаад худалдаа, олон нийтийн хэрэглээ (public consumption), хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэнээр эргэн сэргэж 2.6 хувийн өсөлттэй болжээ. Түүнчлэн “Япон Улсын эдийн засаг 2022 онд 3.2 хувиар, 2023 онд 1.3 хувиар өсөх;
- “Ковид-19” цар тахлын улмаас эдийн засгийн өсөлт мэдэгдэхүйц буурч, тус улсын эдийн засаг суларснаар 2020 онд “Япон Улсын өр ДНБ-ний 256.2%-д, 2022 онд 252.3%-д, 2023 онд 250.8%-д хүрнэ хэмээн Олон Улсын Валютын Сан урьдчилан тооцоолсон байна.

“Ковид-19” цар тахлын улмаас үүссэн хямралыг дарах арга хэмжээ (2020-2021 онд ДНБ-ний 16 орчим хувь) нь хөдөлмөр эрхлэлтийн зохицуулалт, ЖДҮ-д зориулсан мөнгөн тэтгэмж, хөнгөлөлттэй зээл олгох зэрэг арга хэмжээ хэрэгжүүлснээр улсын төсөвт хүндрэл учраад байгаа юм. Үүний үр дүнд улсын төсвийн алдагдал 2021 онд 8% (өнгөрсөн онтой харьцуулахад 9.2%) болсон.

Засгийн газраас иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авсан арга хэмжээ, хөтөлбөр, төлөвлөгөө

Японы Засгийн газраас “Ковид-19” цар тахлын хямралыг даван туулах зорилгоор 1 их наяд орчим ам.доллартай тэнцэх санхүүгийн багц бүхий “Эдийн засгийг эрчимжүүлэх багц хууль”-ийг баталсан бөгөөд энэ нь тус улсын ДНБ-ний 20 гаруй хувьтай тэнцэж байгаа нь 2008 оны санхүүгийн хямралын үед авч хэрэгжүүлсэн хөшүүргийн багцаас хоёр дахин их байгаа юм.³⁴

Засгийн газраас 2020 оны 02 дугаар сарын 13-ны өдөр шинэ хэлбэрийн “Ковид-19”-ийн эсрэг хэрэгжүүлэх анхдугаар арга хэмжээг тогтоож, нийт 15,3 тэрбум иен зарцуулахаар шийдвэрлэж, эх орондоо буцаж ирэгсдэд 3 тэрбум иенийн тусламж үзүүлэх, дотоодод халдварлах эрсдэлийн эсрэг 6,5 тэрбум иен, хилийн хорио цээрийн шалгалтыг сайжруулахад 3,4 тэрбум иен зарцуулах зэрэг арга хэмжээ авсан.

Juni 2022 verlängert – Bewährte Programmbedingungen werden fortgesetzt-*сөрманаар*

<https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Pressemitteilungen/2022/02/20220216-corona-wirtschaftshilfen-werden-als-absicherungsinstrument-bis-ende-juni-2022-verlangert-bewahrte-programmbedingungen-werden-fortgesetzt.html>

³² <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/japan/economic-political-outline>

³³ Мөн тэнд.

³⁴ <https://www.hennessyfunds.com/insights/japan-japan-small-portpers-june-2020>

Хүснэгт 3. “Ковид-19” цар тахлын үед иргэдэд дэмжлэг үзүүлэх арга хэмжээний мэдээлэл³⁵

Хувь хүн болон өрхийн амьжиргааг дэмжих			
Хойшлуулах, хөнөөлт, чөлөөлт үзүүлэх	Төлбөр	Төрөл	Хэмжээ, нөхцөл
Тэтгэмж	Бүх оршин суугчдад	Онцгойлсон бэлэн мөнгөний төлбөр	Хүн тус бүрд 100,000 иен
	Хүүхэдтэй гэр бүлүүдэд	Хүүхдийн тэтгэмж	Хүүхдийн нэмэлт тэтгэмж 10,000 иен
	Амьжиргааны зардлаа төлөх чадамжгүй өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд	Өрх толгойлсон эцэг, эхчүүдэд тусгайлсан дэмжлэг олгох	Өрх бүрд 50,000 иенийг олгох бөгөөд хэрвээ хүүхдийн тэтгэмж авч байгаа бол хоёр дахиаас хойших хүүхдэд 30,000 иен олгох. Өрхийн орлого буурсан тохиолдолд
	Ажлаас халагдсаны тэтгэмж	Ажлаас халагдсаны тэтгэмж	Сар бүр 330,000 иений тэтгэмж
	Орлогын хэмжээ буурснаас үүдэн орон сууцаа алдах эрсдэл	Эрсдэлийн сан үүсгэх	3-9 хүртэлх сарын түрээсийн төлбөрийг хойшлуулах
	Орлогын хэмжээ буурснаас шалтгаалж үргэлжлүүлэн сурах боломжгүй болох эрсдэл	Оюутнуудад зориулсан эрсдэлийн сан	Бага орлоготой оюутнуудад 200,000 иен, бусад оюутнуудад 100,000 иен
Зээл	Орлогын хэмжээ буурснаас шалтгаалж амьжиргааны чадамж доошлох	Бага үнийн дүн бүхий эрсдэлийн сан, дэмжлэгийн сан	Олон ам бүлтэй гэр бүлд олгох дэмжлэгийн дээд хэмжээ нь 800,000 иен Ганц бие өрхөд олгох дэмжлэгийн дээд хэмжээ нь 600,000 иен
	Орлого буурснаас шалтгаалж нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөхөд хүндрэл үүсэх	Нийгмийн даатгалын шимтгэлээс чөлөөлөх, шимтгэлийн хэмжээг бууруулах	Үндэсний эрүүл мэндийн даатгал, урт хугацааны халамжийн даатгал, тэтгэвэр
	Татвар, нийтийн үйлчилгээний төлбөрийг төлөхөд хүндрэл үүсэх	Татвар, нийтийн үйлчилгээний төлбөрийг хойшлуулах	Үндэсний болон орон нутгийн татвар, нийтийн үйлчилгээний төлбөр (цахилгаан, газ, утас, цахилгаан холбооны төлбөр)

Эх сурвалж: <https://corona.go.jp/en/action/>

³⁵ <https://corona.go.jp/en/action/>

Татварын хөнгөлөлт³⁶

Засгийн газрын төсвийн урамшууллын зардал нь цар тахлын дэгдэлтийн эдийн засгийн нөлөөллийг багасгах гол хэрэгсэл юм. Эрүүл мэндийн хямралд өртсөн ажлын байрыг хадгалахын тулд татвар төлөх хугацаа, хэмжээг мэдэгдэхүйц хэмжээгээр өөрчилж байна.

Бүртгүүлэх/төлбөрийн эцсийн хугацааг сунгах

Автомат банкны шилжүүлэг ашигладаг татвар төлөгчдийн 2019 оны татварын тайланг төлөх хугацааг дараах байдлаар сунгана.

- Хувь хүний орлогын албан татвар, сэргээн босголтын орлогын албан татвар төлөх хугацааг 2020 оны 05 дугаар сарын 15-ныг хүртэл;
- Хувь хүний хэрэглээний татвар, орон нутгийн хэрэглээний татвар төлөх хугацааг 2020 оны 05 дугаар сарын 19-ныг хүртэл;
- Хэрэглээний татвар төлөгчдийн төлбөр төлөх хугацааг 2020 оны 05-р сарын 19-ныг хүртэл.

2020 оны 04-р сарын 30-ны өдөр “Ковид-19” цар тахлын эсрэг татвар, эдийн засгийн арга хэмжээг багтаасан хууль баталсан бөгөөд дараах татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ. Үүнд:

- тухайн хугацаанд татвар төлөгчийн орлого 20 хувиар буурсан бол 2020 оны 02 дугаар сарын 01-нээс 2021 оны 01 дүгээр сарын 31-ний өдрийн хооронд хөнгөлөлт үзүүлэх;
- татварын алдагдлыг буцаах замаар татварын буцаан олголтыг 1 тэрбум иенээс бага хөрөнгөтэй компаниудад олгох (100 сая иенээс бага);
- жижиг, дунд компаниудын хөрөнгө оруулалтын татварыг бууруулах;
- цар тахлын улмаас цуцлагдсан соёл, урлаг, спортын арга хэмжээнд оролцохдоо төлсөн мөнгөө буцаан авах хүсэлтээ гаргасан тохиолдолд буцаан олгох;
- орон сууцны зээлд хамрагдах тусгай хөнгөлөлтийн шаардлагыг харгалзан үзэх;
- хэрэглээний татварын тусгай дүрмүүд тогтоох;
- төрийн болон хувийн санхүүгийн байгууллагуудтай байгуулсан гэрээг татвараас чөлөөлөх;
- орон нутгийн татварын хөнгөлөлтийн арга хэмжээнүүд (тухайлбал, татвар хураах хөнгөлөлтийн хугацаа, жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн өмчлөлд байгаа зарим эд хөрөнгийн үл хөдлөх хөрөнгийн татварыг бууруулах гэх мэт) арга хэмжээг авсан байна.

Нийгмийн халамж, тэтгэмж

Япон Улсын Засгийн газар “Ковид-19” цар тахлын үед эдийн засгийн хямралаас сэргийлэхийн тулд төрөл бүрийн арга хэмжээг стратегийн дагуу хэрэгжүүлэх хугацааг харгалзан үзэж, хоёр үе шаттайгаар буюу эхний үе шат “Яаралтай тусламжийн үе”, хоёр дахь үе шат “V хэлбэрийн нөхөн сэргээх үе” гэсэн шат дамжлагаар эдийн засгаа дахин сэргээх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн.

Тодруулбал: эхний үе шат “Яаралтай тусламжийн үе шат” нь халдварын төгсгөл хүртэл үргэлжлэх бол хоёр дахь үе шат “V хэлбэрийн нөхөн сэргээх үе шат” нь халдварт өвчин дууссаны дараа эрэлт хэрэгцээг нэмэгдүүлж, нийгмийн бүтцийн өөрчлөлтийг сайжруулах замаар эдийн засгаа идэвхтэй сэргээх үе шат юм.³⁷

³⁶ <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/japan-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>

³⁷ https://www5.cao.go.jp/keizai1/keizaitaisaku/2020/20200420_economic_measures.pdf

Яаралтай тусламжийн үе шатны гол арга хэмжээ

- засгийн газар “Ковид-19”-ийн халдварын дараа эдийн засгаа сэргээх найдвартай суурийг бий болгохын тулд ажил эрхлэлт, бизнес, өдөр тутмын амьдралд нь тэтгэмж олгох;
- халдвар тархахаас урьдчилан сэргийлэх, эмчилгээний зориулалттай бүтцийг бий болгох, эм бэлдмэлийг нийтэд хүртээмжтэй болгох арга хэмжээ;
- ажил эрхлэлт, бизнесийг тогтвортой байлгах;
- өрхийн орлогыг дэмжих: Япон Улсад оршин сууж байгаа бүх иргэдэд бэлэн мөнгө олгох, Хүүхдийн тэтгэмж олгохдоо арван мянган иен нэмж олгох, санхүүгийн хүндрэлтэй айл, өрхүүдэд яаралтай бичил зээл олгох, бага орлоготой өрхийн түрээсийн төлбөрт дэмжлэг үзүүлэх, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг бууруулах, чөлөөлөх гэх мэт;
- ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлэх яаралтай тусламж: ЖДҮ эрхлэгчид болон хувиараа бизнес эрхлэгчдэд бэлэн мөнгө өгөх, барьцааны зээл өгөхгүй байх, орон нутгийн өмчийн татварыг бууруулах, чөлөөлөх гэх мэт.

“V” хэлбэрийн буюу эдийн засгийг нөхөн сэргээх үе шатны гол арга хэмжээ

Эдийн засгийн хямралд өртсөн салбаруудын хэрэглээ, түүнчлэн дижиталчлал, технологийг ашиглах зэрэг ирээдүйд хийх хөрөнгө оруулалтыг идэвхжүүлж хүчирхэг сэргэлтэд хүрэх үе шат юм.

Төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаагаар дамжуулан эдийн засгийн үйл ажиллагааг сэргээхдээ:

- аялал жуулчлал, тээвэр, хүнс гэх мэт хямралд өртсөн салбаруудыг дэмжих: холбогдох талбайн хэрэглээний зардлыг үнийн хөнгөлөлт, ваучер, онооны шагнал гэх мэт хэлбэрээр урамшуулах;
- бүс нутгийн эдийн засгийг идэвхжүүлэх: Хөдөө аж ахуй, ой, загасны аж ахуйг дэмжих, дотоодын аялал жуулчлалыг бодлогоор, үе шаттай идэвхжүүлэх;
- эдийн засгийн бүтцийг илүү уян хатан болгох;
- нийлүүлэлтийн уян хатан байдлыг нэмэгдүүлэх;
- хилийн чанад дахь худалдааг хөнгөвчлөх, хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас загасан бүтээгдэхүүн, хүнсний бүтээгдэхүүний экспорт, дотоодын үйлдвэрлэлийн чадавхыг бэхжүүлэх;
- алсын зайн технологийг ашиглан дижитал хувиргалтыг хурдасгах;
- төсвийн хөрөнгө оруулалт хийх гэх мэт хэд хэдэн арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

2.6 БНКаЗУ**Эдийн засгийн нөхцөл байдал**

Дэлхийн банк, НҮБ-ын Хүүхдийн сангийн мэргэжилтэн нар БНКаЗУ-ын эдийн засаг, нийгмийн төлөв байдал, хөдөлмөрийн зах зээл дээрх ажлын байр, хүүхэд, гэр бүлийн асуудлаар санал солилцжээ. БНКаЗУ-ын өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, зорилтод бүлгийнхэнд төрөөс дэмжлэг үзүүлэх, шинэчлэлийн Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрт тусган хэрэгжүүлэх, олон нийтийн саналыг авах, тэтгэмж, үйлчилгээ шаардлагатай байгааг тодорхойлжээ.

Тус улсын эдийн засаг 2021 оны гуравдугаар улирлаас аажим аажмаар сэргэж, тогтвортой өсөж эхэлсэн байна. ДНБ-ний хэмжээ 2021 оны мөн үеэс 3%-аар өссөн нь Засгийн газар

эдийн засгийг эрчимжүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлэх, түүхий эдийн үнийн өсөлт, дотоодын эрэлт сэргэсэнтэй холбоотой гэж үзсэн байна.

Эдийн засгийг сэргээх цогц төлөвлөгөөнд хөрөнгө оруулалт болон жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих, хөдөлмөрийн зах зээлд ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, цахимжуулах, төсвийн орлого, санхүүгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх зэрэг 160 гаруй арга хэмжээнүүдийг багтаасан байна. Засгийн газар нь эрүүл мэндийн тогтолцоог бэхжүүлэх, үйлдвэрлэлийн үр дүнтэй бодлогын тогтолцоог бий болгох, дижиталчлал болон ногоон эдийн засагт шилжих үйл ажиллагааг дэмжиж байна.

Газрын тос, байгалийн хий, металлын үнийн огцом өсөлт нь БНКаЗУ-ын экспортод эерэг нөлөө үзүүлж, худалдааны тэнцэл сайжирч, урсгал зардал 2022 оны 1 дүгээр улиралд 6.6 тэрбум ам.долларын ашигтай гарчээ.

Хэрэглээний үнийн инфляц 08 дугаар сард өмнөх оны мөн үеийнхээс 16.1%-д хүрсэн. Хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтөөс шалтгаалж өмнөх жилийнхээс бараг хоёр дахин өссөн байна. Эрх баригчид мөнгөний бодлогоо чангатгаж, гол нэрийн бүтээгдэхүүнд үнийн дээд хязгаар тогтоож, шатахуун, хэрэглээний үнийн өсөлтийг хязгаарласан.

Энэ оны 01 дүгээр сараас хойш тенгений ам.доллартой харьцах ханш 10%-иар суларсан байна. Инфляц өндөр байгаа ч ажилгүйдлийн түвшин мөн оны 2 дугаар улиралд 4.9%-аас буураагүй, бодит цалин 8.9%-аар өссөн байна. Цар тахлын үед ажиглагдаж байсан ядуурлын түвшин 2022 онд 25.6% байсан бол цаашид 15.5% хүртэл буурах төлөвтэй болж байна.³⁸

Засгийн газраас иргэдийн бодит орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр авч буй зарим арга хэмжээ

БНКаЗУ-ын Засгийн газраас иргэдийн орлогыг хамгаалах, нэмэгдүүлэх чиглэлээр дараах хөтөлбөр, тогтоолыг авч хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

- Засгийн газрын 2019 ны 1060 дугаар тогтоолоор “Төрөөс хувираа бизнес эрхлэгчдийг дэмжих тухай” хөтөлбөр;
- Засгийн газрын 2021 оны 728 дугаар тогтоолоор “Үндэсний үйлдвэрлэлийг 2021-2025 онд хөгжүүлэх” төсөл;
- Засгийн газрын 2022 оны 43 дугаар тогтоолоор “Засгийн газрын 2018 оны 820 дугаар тогтоолд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” болон “Мөнгөн хөрөнгийг шийдвэрлэхийн тулд урт хугацааны зээл, мөнгөний хөрвөх чадварыг хангах тухай” тогтоолууд;
- БНКаЗУ-ын Засгийн газрын 2022 оны хөтөлбөр;
- “Үндэсний үйлдвэрлэлийг 2021-2025 он хүртэл хөгжүүлэх төсөл” хөтөлбөр;
- “Даму” бизнес хөгжлийн сангийн хөтөлбөр;
- “Бизнесийн замын зураг-2025” болон “Энгийн юмсын эдийн засаг”, “Енбек” хөтөлбөрүүдээр төрийн хөнгөлөлттэй зээл олгох;
- “Эдийн засгийг сэргээх цогц төлөвлөгөө”-д хөрөнгө оруулалт, ЖДҮ, хөдөлмөрийн зах зээлд ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, цахимжуулах, төсвийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх зэрэг 160 гаруй арга хэмжээ;
- “Нийгмийн зорилтот бүлгийн тусламж” хөтөлбөр нь бага орлоготой иргэдэд зориулсан байна.

³⁸ <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview#3>

БНКаЗУ нь “Ковид-19” цар тахлын үед иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэхийн тулд шинэ ажлын байрыг бий болгох, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангахын тулд жижиг бизнесийг хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой байна.

Татварын хөнгөлөлт

Аж ахуй эрхлэгчдийн тухай хууль (*Based on the Entrepreneurial Code*)-аар Засгийн газраас эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг тогтоожээ. Тэргүүлэх салбарын Засгийн газар болон компаниудын хооронд байгуулсан хөрөнгө оруулалтын гэрээний дагуу татварын хөнгөлөлтийг үзүүлдэг. Шаардлага хангасан хөрөнгө оруулалтын төсөлд дараах татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлнэ. Үүнд:

гаалийн татварыг чөлөөлөх;

- импортын НӨАТ-аас чөлөөлөх;
- төрийн буцалтгүй тусламжид татварын хөнгөлөлт үзүүлэх;
- хөрөнгө оруулалтын татааст хөнгөлөлт үзүүлэх;
- тусгай хөрөнгө оруулалтыг гаалийн татвараас чөлөөлөх;
- бусад бараанд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.

Татварын хуульд тодорхой ангиллын татвар төлөгчдийн төлөх хугацааг өөрчлөх, татвар төлөгчийн тодорхой шалгуур хангасан татварын төлөлтийг 100%-аар чөлөөлөх, татварыг хэсэгчлэн төлөх боломжийг олгох зэрэг нэмэлт, өөрчлөлтүүд тусгажээ. “Хөрөнгө оруулалтын татварын хөнгөлөлт”-ийг 3 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлж байна.

БНКаЗУ-ын эдийн засгийн тусгай бүсийг 11 мужуудад байгуулж, татварын хөнгөлөлт эдлэхийн тулд тухайн нутаг дэвсгэрийн харьяат, татварын албанд бүртгүүлсэн, тэргүүлэх чиглэлд хамрагдсан зэрэг шаардлагуудыг хангасан байх ёстой байдаг байна. 2022 оны 08 дугаар сарын 01-ний байдлаар эдийн засгийн тусгай бүс дэх хуулийн этгээдэд үзүүлэх татварын хөнгөлөлтөд:³⁹

- ААНОАТ 100% чөлөөлөх (тодорхой нөхцөлөөр);
- НӨАТ чөлөөлөх 0% (ЗГ-аас тогтоосон жагсаалтаар);
- газрын татвар, газар ашигласны төлбөр 0%;
- үл хөдлөх хөрөнгийн татвар 0% гэсэн үзүүлэлттэй байна.

Нийгмийн халамж

Нийгмийн халамжийн олон хөтөлбөрүүд хэрэгжиж байдаг. Үүнд, нэг хүртэлх насны хүүхэд асарч буй эхчүүд, дөрөв ба түүнээс дээш хүүхэдтэй гэр бүл, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон түүнийг асран халамжлагч зэрэг зорилтот өрхийн иргэдэд зориулсан хөтөлбөр юм. Төрөөс олон хүүхэдтэй, амьжиргааны түвшингээс доогуур амьдралтай гэр бүлд зориулж эрх зүйн болон сэтгэл зүйн туслалцаа үзүүлэх төвүүдийг нээж өгсөн байна. Нийгмийн зорилтот бүлгийн иргэдэд зориулж тус төвүүд массаж, үсчин, гар болон хөлний хумс арчилгаа, оёдлын чиглэлээр гэрчилгээ олгох сургалтыг үнэ төлбөргүйгээр явуулдаг байна.

“Нийгмийн зорилтот бүлгийн тусламж” хөтөлбөрийг 2001 онд батлагдсан Төрийн зорилтот нийгмийн тусламжийн тухай хууль (*On state targeted social assistance*)-аар зохицуулдаг. Уг хуульд хэд хэдэн удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд хамгийн сүүлд 2020 онд томоохон өөрчлөлтийг оруулжээ.

Тус хуульд зааснаар иргэдийг 2 төрөлд хуваан авч үздэг байна. Эхний төрөлд хөгжлийн бэрхшээлтэй, хөдөлмөрийн чадваргүй иргэд, 3 хүртэлх насны хүүхдээ асран хүмүүжүүлж

³⁹ <https://taxsummaries.pwc.com/kazakhstan/corporate/tax-credits-and-incentives>

байгаа эхчүүд зэрэг онц анхаарал халамж шаардагдсан, мөнгөн тусламж хэрэгцээтэй иргэдийг хамруулсан байна. Хоёрт: гэр бүлийн нэг гишүүнээс бусад нь хөдөлмөрийн чадвартай, Засгийн газраас “нийгмийн гэрээ”-г гурван сарын хугацаатай байгуулж, биелүүлэх чадвартай иргэдийг хамруулж, нийгмийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг байна.

Мөнгөн тусламжаас гадна хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, сургалтын үйл ажиллагаа явуулах, нийгмийн ажилд шилжүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн нөхөн сэргээлт, хуулийн зөвлөгөө өгөх, орон сууцны тусламж үзүүлэх, амьжиргааны түвшинээс доогуур өрхүүдэд хүнсний тусламж, гэр ахуйн цэвэрлэгээний бодис, сурагчийн үнэ төлбөргүй хоол, хичээлийн дүрэмт хувцас, хичээлийн хэрэгслээр хангах, нийтийн тээврээр хөнгөлөлттэй зорчих зэрэг нийгмийн багц баталгаа хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлдэг байна.⁴⁰

Санхүүгийн дэмжлэг болон хөнгөлөлттэй зээл

БНКаЗУ-ын Үндэсний эдийн засгийн яам нь (*Ministry of National Economy*) “Даму”⁴¹ (*Damu*) бизнесийн хөгжлийн сангаар дамжуулан жижиг, дунд бизнесийг дэмжих зорилгоор “Бизнесийн замын зураг 2025” (*Business Road map 2025*)⁴², “Энгийн юмсын эдийн засаг” (*Economy of simple things*) “Енбек” (*Еңбек*) гэх мэт төрийн хөнгөлөлттэй зээлийн хөтөлбөрүүдийг арилжааны банкууд ба банк бус санхүүгийн байгууллагуудтай хамтран БНКаЗУ-ын Засгийн газраас баталсан тогтоол, журмын дагуу хэрэгжүүлдэг байна.

“Даму” сан нь БНКаЗУ-ын жижиг дунд бизнесийг дэмжих чиглэлээр 20 гаруй жил ажилласан туршлагатай бөгөөд жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд санхүүгийн болон санхүүгийн бус дэмжлэг үзүүлдэг байна.

Санхүүгийн дэмжлэгийн төрлүүд:

- бус нутаг, салбар бүрийн зорилтот хөтөлбөрийн хүрээнд хоёрдугаар шатлалын банкаар дамжуулан хөнгөлөлттэй зээл олгох, бичил зээлийн байгууллагаар дамжуулан зээл олгох;
- татаас олгох - банкнаас олгосон зээлийн хүүг бууруулах;
- баталгаа – банкны зээлийн барьцаанд хэсэгчилсэн баталгаа гаргах.

БНКаЗУ-ын Засгийн газрын 2019 оны 1060 дугаар тогтоолоор “Үндэсний үйлдвэрлэлийг 2021-2025 онд хөгжүүлэх төслийн хүрээнд жижиг аж ахуйн нэгж, тэр дундаа бичил бизнес эрхлэгчдийн зээл болон бичил зээлийн хүүгийн тодорхой хэсэгт багцын татаас, хэсэгчлэн баталгаа гаргах журмыг баталжээ.

Дээрх хөтөлбөрөөс “Бизнесийн замын зураг 2025”, “Енбек” хөтөлбөрүүд нь бичил бизнесийг дэмжих чиглэлээр бага хүүтэй, төрийн баталгаатай, барьцаагүй зээл, зарим тохиолдолд төрийн грант буюу төрөөс тэтгэлэг олгодог байна.

Жижиг бизнесийг дэмжих санхүүгийн гол хэрэгсэлд бизнес эрхлэгчдэд олгох зээлийн хүүгийн татаас, баталгаа гаргах, төрөөс буцалтгүй тусламж олгох хэрэгслүүд хамаарч байгаа ба зээлийн хүүгийн хэмжээ жилийн 6% байна.

- эргэлтийн хөрөнгөд 5 сая тенгений хэмжээтэй 2 хүртэл жилийн хугацаатай зээл;
- хөрөнгө оруулалтын зориулалтаар 20 сая хүртэл тенгений 5 хүртэл жилийн хугацаатай зээл.

⁴⁰ [https://www.hrw.org/news/2022/10/05/kazakhstan-families-struggle-enjoy-basic-rights#:~:text=\(Berlin%2C%20October%205%2C%202022,Human%20Rights%20Watch%20said%20today.](https://www.hrw.org/news/2022/10/05/kazakhstan-families-struggle-enjoy-basic-rights#:~:text=(Berlin%2C%20October%205%2C%202022,Human%20Rights%20Watch%20said%20today.)

⁴¹ “Даму” сан нь жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, БНКаЗУ-ын бизнес эрхлэгчид, жижиг, дунд бизнесийг дэмжихэд чиглэсэн улсын санхүүгийн эх үүсвэрийг ашиглах үр ашгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор байгуулагдсан төрийн сан юм.

⁴² Государственная программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2025», https://egov.kz/cms/ru/articles/road_business_map?ysclid=l2yi6e7vg6

- 5 сая хүртэлх тенгений хэмжээтэй 6%-ийн хүүтэй ихэнх зээлийг барьцаагүйгээр олгодог.

Төрөөс зээлийн баталгааг хөдөө орон нутаг, жижиг хотод салбарын хязгаарлалтгүйгээр өөрийн гэсэн үр дүнтэй төсөл хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй бизнес эрхлэгчид, гарааны бизнес эрхлэгчид, залуу бизнес эрхлэгчдэд гаргаж өгдөг байна.

Үндэсний үйлдвэрлэлийг 2021-2025 онд хөгжүүлэх төслийн хүрээнд 995.3 мянган ажлын байрыг нэмэгдүүлэх чиглэл баримталж байна. Бизнес эрхлэгчдийн түрээсийн хөрөнгийн үнийн дүнгийн 30-70% хүртэл баталгаа гаргадаг байна.

Иргэдийн орлого нэмэгдүүлэх тусгайлсан арга хэмжээ

БНКаЗУ-ын Засгийн газар нь хүнсний үнийн өсөлттэй холбогдуулан зарим гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн дээд хязгаарыг тогтоож, үр тарианы экспортын квотыг нэвтрүүлж, нийгмийн эмзэг бүлгийн иргэдийн орлогыг хамгаалах чиглэлээр хөнгөлөлттэй зээл олгох арга хэмжээнүүдийг хамруулдаг байна.⁴³ Түүнчлэн хүнсний дотоодын үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх, хувиараа бизнес эрхлэгчдийг дэмжих арга хэмжээг мөн авсан байна.

“Ковид-19” цар тахлын үед эдийн засгийн хүндрэлийг багасгахын тулд ипотекийн зээлийн хүүнд санхүүжилт олгох замаар бага орлоготой айл өрхүүдэд орон сууцны урьдчилгаа төлбөрийг бууруулж, анх удаа орон сууц худалдан авагчдын зээлийн шалгуурыг сулруулж, зээлийн хүүг бууруулдаг байна.

БНКаЗУ-ын Засгийн газрын хөтөлбөрт тэтгэврийн санд хуримтлалтай, чинээлэг өрхүүдийн хоёр дахь орон сууцны худалдан авалтыг хурдасгах, мөнгөтэй иргэдэд орон сууцны үнийг багаар нэмэгдүүлэх гэсэн чиглэлийг баримталдаг байна.

ГУРАВ.ОЛОН УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Дэлхийн улс орнууд цар тахлын хүндрэлээс бүрэн гарч амжаагүй байтал дараагийн хүндрэлтэй нүүр тулж байна. Дайны нөлөө зөвхөн хөрш орнуудад бус, хүчирхэг эдийн засагтай Евро бүс, АНУ-ын эдийн засагт нөлөөлж, дэлхий нийтээр нийлүүлэлтийн гаралтай инфляцыг дахин өдөөж байна. Олон улсын валютын сан болон Дэлхийн банк 2022 онд нийлүүлэлтийн гинжин хэлхээний доголдол, эрчим хүчний үнийн өсөлтийн улмаас дэлхий нийтээр инфляц үргэлжлэн өсөх хандлагатай байна. Тэд 2022 онд инфляц өндөр хөгжилтэй орнуудад дунджаар 3.9 хувь, хөгжиж буй орнуудад 5.9 хувь байна гэж төсөөлсөн. Гэвч Орос-Украины дайны нөлөөгөөр барууны орнуудад газрын тос, эрчим хүчний нийлүүлэлтийн тасалдлаас үүдэн инфляц хурдацтай өсч байна. Жишээ нь, Евро бүсийн инфляц 2022 оны 3 дугаар сард 7.5 хувьд хүрч, түүхэн дээд хэмжээнд хүрэв. Жилийн өмнө тус бүсийн инфляц ердөө 1-1.5 хувьд хэлбэлзэж байсан юм.⁴⁴

АНУ

ОХУ-ын зүгээс Украин руу довтлон эзлэн түрэмгийлэх ажиллагаа явуулсан нь АНУ-ын эдийн засаг, улс төрийн төлөв байдалд сөрөг нөлөө үзүүлж буй талаар *Economist Intelligence Unit (EIU)*⁴⁵ олон улсын эдийн засгийн сэтгүүлээс дараах дүгнэлтүүдийг гаргасан байна.

⁴³ <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36772/Winter-2021-2022.txt?sequence=2&isAllowed=y>

⁴⁴ Монголбанк, Глобал эдийн засаг, санхүүгийн зах зээлд гарч буй өөрчлөлтийн тойм.

⁴⁵ <https://www.eiu.com/n/about/>

- ОХУ болон Украины мөргөлдөөний улмаас дэлхийн түүхий эдийн үнийг өсгөж, инфляцыг нэмэгдүүлж, АНУ-ын эдийн засгийн өсөлтөд сөргөөр нөлөөлж байна.
- Үүний үр дүнд энэ онд ДНБ-ний бодит өсөлтийн төсөөллөө 3.4%-аас 3% болгон бууруулсан байна.
- АНУ эрчим хүчний томоохон экспортлогч орон болох байр сууриа бэхжүүлж чулуужсан түлш, цементийн үйлдвэрлэл тэр дундаа байгалийн шингэрүүлсэн хийн (LNG) үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлж, Европ дахь эрэлтийг нөхөхөөр ажиллаж байна.
- Барууны хамтын ажиллагаа ОХУ-ын эсрэг хориг арга хэмжээ авч анхаарал хандуулж байгаа боловч дайн үргэлжлэх хугацаанд НАТО-ийн эвсэлд зөрчилдөөн үүснэ хэмээн АНУ таамаглаж байна.
- ОХУ-ын санхүүгийн түнш болох Хятадтай хийх хамтын ажиллагаа улам нягтрах нь Америк, Хятадын харилцааг улам сулруулна хэмээн үзэж байна.⁴⁶

Эдийн засгийн хямрал, мөнгөний ханш унах эрсдэл: АНУ-ын ОХУ, Украинтай хийдэг худалдааны цар хүрээ хамгийн бага хэмжээндээ хүрээд байгаа нь эдийн засагт том нөлөө үзүүлж эхэлж байна. Энэ нь цаашлаад инфляцыг өдөөж, хэрэглээний зарцуулалтын (consumer spending)⁴⁷ өсөлтийг удаашруулах хандлагатай байгаа аж. Орос Украины дайнаас өмнө түүхий эдийн үнэ дэлхийн хэмжээнд дөрвөн хүчин зүйлийн улмаас өсөж байсан. Үүнд:

- нийлүүлэлтийн сүлжээ тасалдсан;
- цаг агаарын таагүй үзэгдэл;
- “Ковид-19”-ийн шинэ давалгаа;
- эдийн засгийн эрэлт ихэссэн.

Дэлхийн зах зээл дээрх дайнаас үүдэлтэй түүхий эдийн үнийн өсөлт нь АНУ-ын эдийн засагт нөлөөлж, инфляц сүүлийн 40 жилийн хугацаанд хамгийн өндөр түвшинд (2-р сард жилийн 7.9% байсан) хүрээд байна. Иймд **Economist Intelligence Unit** сэтгүүл АНУ-ын хэрэглээний зарцуулалт болон ДНБ-ний бодит өсөлтөд дайны нөхцөл байдал сөргөөр нөлөөлөх ба үүний үр дүнд энэ онд АНУ-ын бодит ДНБ-ний өсөлтийн таамаглалыг 3.4%-аас 3% болж буурна хэмээн дүгнэж байна.

АНУ-ын Төв банкны бодлого: Инфляцыг бууруулахын тулд АНУ-ын төв банкны Холбооны нөөцийн сан 3 дугаар сарын 16-ны өдөр үндсэн сангийн хүүгээ 25 суурь нэгжээр өсгөсөн нь 2018 оноос хойших анхны өсөлт болсон байна. Холбооны сан энэ онд нэмэлт хүү нэмэх төлөвлөгөөгөө зарласан бөгөөд хэрэв Украины дайны улмаас түүхий эдийн үнэ таамаглаж байснаас хурдан өсвөл энэ хэмжээг дахин хянаж магадгүй хэмээн мэдэгдсэн байна. Холбооны нөөцийн сангийн бодлого АНУ-ын эдийн засагт сайнаар нөлөөлнө хэмээн хүлээж байгаа ч дайны үр дагавар болон бусад гадаад хүчин зүйлс, тухайлбал, “Ковид-19”-ийн шинэ хувилбар гарч ирсэн зэрэг нь АНУ-д инфляц, мөнгөний ханш унах эрсдэлд хүргэх аюултай байна.

АНУ-ын эрчим хүчний салбар: Европын орнууд Оросын эрчим хүчний импортыг хязгаарлахын тулд өөр газрын тос, байгалийн хий нийлүүлэгч орныг хайж байгаа ба эрчим хүчний хомстлыг нөхөхийн тулд АНУ-д хандаж байна. ОХУ-ын эрчим хүчний импортоос татгалзсаны улмаас үүссэн хэрэгцээг АНУ дангаараа нөхөж чадахгүй ч дотоодын үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлж, одоогийнхоос ч илүү дэлхийн эрчим хүчний экспортлогч орон

⁴⁶ <https://www.eiu.com/n/what-does-the-ukraine-crisis-mean-for-the-us/>

⁴⁷ Consumer spending is the total money spent on final goods and services by individuals and households for personal use and enjoyment in an economy.

болох боломжтой болно.⁴⁸ Дотоодын болон олон улсын өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг хангахын тулд АНУ, ялангуяа байгалийн шингэрүүлсэн хийн (LNG) салбарт үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх өмнөх төлөвлөгөөгөө түргэтгэх шаардлагатай тулгарч байна. Эдийн засагчдын тооцоолсноор 2022 оны эцэс гэхэд АНУ дэлхийн хамгийн том шингэрүүлсэн хийн экспортын хүчин чадалтай болж, 2023 онд экспортын хэмжээгээр Катар, Австралийг гүйцэж, эрчим хүчний томоохон экспортлогч болно гэж үзэж байна.

ОХУ

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Владимир Путин 2022 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдөр Донбассын бүс нутагт цэргийн тусгай ажиллагааг эхлүүлсэн. Улс орнууд үүнийг эсэргүүцэн, тал бүрээр шахалт үзүүлж, тус улсад 2014 оноос хойш тавьж байсан хориг арга хэмжээг нэмэгдүүлж, мөн шинэ хоригуудыг тавьж байна. 2022 оны 08 дугаар сарын байдлаар дэлхийн 30 гаруй улс ОХУ-ын эсрэг 11 мянга гаруй хориг арга хэмжээ аваад байна. Үүнд:

- ОХУ-аас импортлох эрчим хүчний хэмжээг бууруулах;
- ОХУ-ын Төв банкны болон ихэнх санхүүгийн байгууллагуудын гадаад валютын нөөцийг царцаан, олон улсын санхүүгийн харилцааны SWIFT системээс хасан хязгаарлах;
- өндөр технологийн нийлүүлэлтийг хориглох зэрэг багтаж байна.

ОХУ-ын байгалийн хий, газрын тосны импортод тавьж буй хориг

ЕХ, АНУ тэргүүтэй улс орнууд ОХУ-ын эсрэг дараах хориг арга хэмжээ авахаар шийдвэрлээд байна. Үүнд:

Европын холбоо:

- 2022 оны 12 дугаар сараас эхлэн далайгаар тээвэрлэсэн ОХУ-ын газрын тосны импортыг хориглох;
- 2023 оны 02 дугаар сараас эхлэн ОХУ-д боловсруулсан газрын тосны бүх бүтээгдэхүүний импортыг хориглох.

АНУ: ОХУ-ын газрын тос, байгалийн хийн импортыг хориглох.

ИБУИНХУ: 2022 оны сүүл гэхэд ОХУ-ын газрын тосны импортыг үе шаттайгаар зогсоох, ОХУ-ын байгалийн хийн импортыг зогсоосон.

ХБНГУ: “Хойд урсгал 2” байгалийн хийн хоолойн төслийг түр хугацаагаар зогсоосон.

Европын холбоо: ОХУ-ын нүүрсний импортыг тус тус зогсоогоод байна.

Европын холбооны хувьд ОХУ-ын байгалийн хийн импортод хориг тавиагүй бөгөөд энэ нь Европын холбооны байгалийн хийн нийт хэрэглээний 40 гаруй хувийг ОХУ-аас хангадагтай холбоотой байна.

Хувь хүмүүсийн эсрэг чиглэсэн хориг

АНУ, Европын холбоо, ИБУИНХУ зэрэг улсууд ОХУ-ын төрийн өндөр албан тушаалтан, цэргийн албан хаагч болон бизнес эрхлэгчдийн эсрэг хориг арга хэмжээ авсаар байна. Үүнд, хориг арга хэмжээнд орсон хүмүүсийн хориг тогтоосон улс дахь активыг царцаах, хориг тавьсан улсад нэвтрэхийг хориглосон зэрэг орж байна.

Бусад хориг арга хэмжээ

Холбогдох улс орнууд дараах бараа, үйлчилгээнд хориг тавьсан байна. Үүнд:

⁴⁸ АНУ дэлхийн дөрөв дэх том түүхий нефть экспортлогч, хоёр дахь том байгалийн хий экспортлогч орон болоод байна.

АНУ, ЕХ, ИБУИНХУ: Тээврийн хэрэгслийн эд анги гэх мэт энгийн болон цэргийн зориулалтаар ашиглаж болох хосолмол хэрэглээ бүхий барааны экспортыг хориглосон;

АНУ, ЕХ, ИБУИНХУ, Канад Улс: агаарын орон зайдаа ОХУ-ын агаарын тээврийн компаниудыг нислэг үйлдэхийг хориглосон.

АНУ, ИБУИНХУ, Канад Улс, Япон Улс: ОХУ-аас алт импортлохыг хориглосон.

АНУ: ОХУ-д тансаг зэрэглэлийн бараа, бүтээгдэхүүн экспортлохыг хориглосон байна.

ИРЛАНД УЛС

Ирланд Улс нь Европын холбоо болон НҮБ-ын түвшинд Орос-Украины мөргөлдөөнийг зогсоохыг уриалсан улсын нэг төдийгүй Украиныг Европын холбооны гишүүнээр элсүүлэхийг дэмжсэн Европын холбооны гишүүн орнуудын тэргүүн эгнээнд байсан. Ирланд Улсын хувьд Украины бүрэн эрхт, энх тайван байдлыг дэмжиж олон улсын форумд өөрийн байр суурь, дуу хоолойгоо хүргэсээр байна.

ОХУ, Украин руу халдан довтолсны улмаас Украины 15.7 сая хүн буюу нийт хүн амын бараг тал хувь нь хүмүүнлэгийн тусламж авах шаардлагатай байна гэж НҮБ-аас мэдээлсэн байдаг. Ирланд Улс Украины хямралд хамгийн түрүүнд хариу арга хэмжээ авсан улсуудын нэг байсан бөгөөд Европын Зөвлөлийн Хөгжлийн банканд тусгайлан байгуулагдсан “Украинд хандивлагчийн санд” нэг сая еврогийн хандив өгсөн байна.⁴⁹

Ирланд Улсын төрийн байгууллагууд, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн түншүүдтэй хамтран ажиллаж, Украинд 4.3 сая гаруй еврогийн үнэ бүхий түргэн тусламжийн машин болон биет бус эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг үзүүлсэн бөгөөд цаашид дуулга, эмнэлгийн хэрэгсэл, цус, түлш зэрэг тусламж үзүүлэхээ тус улсын Ерөнхий сайд илэрхийлсэн.

Европын холбоо Украинын иргэд болон Украинаас дүрвэгсдэд Европын холбооны нутаг дэвсгэрээр дамжин өнгөрөхийг зөвшөөрөх түр хамгаалалтын удирдамж гаргасан. Үүний дагуу Ирланд Улсын Засгийн газраас нийгмийн хамгааллын дэмжлэг үзүүлж байна.⁵⁰ Дүрвэгсэд нь Дублин хотын Citywest Convention Center-т хандан холбогдох бичиг баримтыг бүртгүүлж, хүсэлт гаргаснаар дараах төрийн үйлчилгээг авах боломжтой байна.⁵¹

Үүнд:

- хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих;
- хүүхдийн тэтгэмж (16-аас доош насны хүүхэд бүрт сард 140 еврогийн тэтгэмжийг эцэг эх, асран хамгаалагчдад олгох);
- түр оршин суух байраар хангах.

Орос-Украины мөргөлдөөний улмаас Ирланд Улсын эдийн засгийн өсөлтөд нөлөөлж, инфляцын түвшин нэмэгдэж, иргэдийн худалдан авах чадвар буурч тогтвортой өсөлтөд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байна.

Газрын тос, байгалийн хийн үнэ өсөж зөвхөн Ирланд Улсад төдийгүй олон улсад бензин, дизель түлш, байгалийн хий, цахилгааны жижиглэнгийн үнэ өссөн байна.

⁴⁹ <https://www.gov.ie/en/campaigns/bc537-irelands-response-to-the-situation-in-ukraine/>

⁵⁰ <https://www.gov.ie/en/collection/acd7c-information-for-people-arriving-from-ukraine/>

⁵¹ <https://www.gov.ie/en/publication/abf3e-social-welfare-supports-for-ukrainian-citizens-arriving-in-ireland-under-the-temporary-protection-directive/>

Байгаль орчин, цаг уур, харилцаа холбооны газраас ОХУ-Украины мөргөлдөөний нөхцөлд Ирланд Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдлын хэрэгцээг хангах зорилгоор Эрчим хүчний аюулгүй байдлын хамгаалах групп (*Energy Security Emergency Group*)-ыг байгуулсан. Тус газар нь эрчим хүчний аюулгүй байдалд дайны нөлөөлөлтэйгөөр үүсэх эрсдэл, үндэсний хэмжээний үйл ажиллагаа, хариу арга хэмжээг зохицуулж, хянан ажиллах юм. Үүнд:

- эрчим хүчний салбарт үзүүлэх нөлөөллийн эсрэг хариу арга хэмжээг тодорхойлж эрчим хүчний аюулгүй байдалд хяналт тавих;
- хэрэглэгчид болон бизнес эрхлэгчдийг дэмжих хариу арга хэмжээг авах, зохицуулах (санхүүгийн хувьд эмзэг, эрчим хүчний асуудалд өртөх эрсдэлтэй өрхүүд);
- яаралтай тусламжийн төлөвлөгөөг шинэчлэн батлан ажиллах.

ХБНГУ

ОХУ-Украины дайн, мөн ОХУ байгалийн хийн нийлүүлэлтээ багасгасны улмаас эрчим хүчний үнэ огцом өсөөд байна. Энэ байдал хяналтаас гарч болзошгүй хэмээн Холбооны засгийн газар түгшиж байна.

ХБНГУ-ын Эрчим хүчний хангамжийн аюулгүй байдлыг хангах тухай хуульд⁵² 2022.07.08-ны өдөр өөрчлөлт оруулж, хийн хэрэглээг багасгах талаар доорх арга хэмжээнүүд авахаар тусгасан байна. Эдгээр өөрчлөлтүүдийг 6 сар, зарим заалтыг нь 2 жил мөрдөхөөр заасан байна. Үүнд:

- хэрэв техникийн аюулгүй ажиллагааны дүрэм зөрчигдөхгүй бол тогтмол ордоггүй өрөөг халаахгүй байх. Яамны зүгээс жишээ болгож, хонгил, том заал, техникийн өрөөг нэрлэж байна. Нийтийн үйлчилгээний газар болон конторын барилга байгууламжуудын дотоод журамд үүнийг тусгах;
- ажлын болон үйлдвэрийн байранд аль болох хэмнэлтийн боломжийг эрж хайх. Гэрээс ажиллах явдлыг хөхиүлэн дэмжих;
- түрээслэгч нь халаалтыг багасгахыг хориглодог байсан заалтыг түр хугацаагаар хүчингүй болгох;
- байшингийн эзэн хувийн усан сангаа хийгээр халаахыг үүнээс хойш бүрэн хориглох;
- хийн халаагуурын эзэд халаалтын төхөөрөмжийн бүрэн бүтэн байдлын шалгалт хийх. Гидравликийн тэнцлийг шалгаж халуун ус оптимал түгээгдэж буй эсэхийг тогтоох, төвлөрсөн халаалтын системд холбогдсон байшингийн дулаан солилцооны үр ашиггүй, автоматжаагүй халаалтын татуургыг илрүүлэх, солих;

2022.10.01-нээс эхлэн нүүрсээр ажилладаг дулааны цахилгаан станцуудыг сэргээн идэвхжүүлж, хийн станцуудыг орлуулна. Үүнтэй холбоотой Холбооны зам тээврийн яам нүүрсийг төмөр замаар тэргүүн ээлжид тээвэрлэх талаар холбогдох журамд өөрчлөлт оруулсан байна.

ОХУ-ын Газпромын ХБНГУ дахь хамгийн том түнш болох Дюссельдорфд байрлах Uniper хэрэглэгчдийн хийн үнийг өсгөхгүйн тулд Холбооны улс түүний 30%-ийн хувьцааг авсан

⁵²Эрчим хүчний хангамжийн аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль-Gesetz zur Sicherung der Energieversorgung (Energiesicherungsgesetz - EnSiG)-*германаар*
https://www.gesetze-im-internet.de/ensig_1975/BJNR036810974.html

Хуульд орсон өөрчлөлтийн цөм асуудал нь хэрэв онцгой байдал болвол өндөр үнээр худалдан авсан зардлыг эргүүлэн тооцох аргаар хэрэглэгч ямар нийлэгчтэй гэрээ хийснээс үл хамааран бүх хий хэрэглэгчид хуваарилах зарчим юм.

Түүнээс гадна Засгийн газар үүнээс хойш Эрчим хүчний арга хэмжээнүүдийг зохицуулах журмын дагуу зохицуулалтыг хариуцах болсон байна. Ингэснээр хэрэглэгчдийг нийлүүлэлтийн тасалдал, хорогдлоос сэргийлэх ач холбогдолтой юм. Ханган нийлүүлэгч нь зөвхөн Холбооны сүлжээний агентлагийн зөвшөөрсний дагуу үйлчилгээ үзүүлэхээс татгалзах эрхтэй болсон байна.⁵³

МегаВатт цаг тутам байгалийн хийн үнэ өмнө нь ОХУ-аас авдаг байхад 20-30 евро байсан бол Голландын TTF бирж дээр 2022 оны 07 дугаар сард 129 евро хүрч, 2022 оны 09 дүгээр сарын 30-ны өдрийн байдлаар 83.40 евро болж буусан ч өнөөдрийн байдлаар дахин өссөн байна.

Хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалагчид Эрчим хүчний хангамжийн аюулгүй байдлыг хангах тухай хуульд өөрчлөлт оруулахыг шаардаж байна. Эрчим хүчний үнийн өсөлтийг хуульд 7 хоногийн өмнө зарлана гэснийг 4 долоо хоногийн өмнө гэж өөрчлөх нь зүйтэй. Ингэснээр хэрэглэгчид онцгой нөхцөлт гэрээ цуцлах талаар шийдвэр гаргахад нь хангалттай хугацаа олгох нь зүйтэй. Хуульд мэдэгдэл хүлээн авсан даруйд гэрээг “хойшлуулалгүй” цуцална гэж тусгасан байдаг байна. Мөн төлбөрийн үлдэгдэлгүй байх ёстой гэж заасан байдаг. Хууль энэ хэвээрээ байвал ялангуяа ирэх халаалтын улиралд айл өрхүүдэд холбогдох хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн багц шаардлагатай болох нь ойлгомжтой байна. Түүнээс гадна хийн төлбөрөө барагдуулах чадамжгүй хэрэглэгчийн хийг хаахгүй байх болон орлого багатай өрхөд чиглэсэн нэмэлт хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн багц шайрдлагатай байна.⁵⁴

Холбооны Засгийн газар хийн эргүүлэн тооцох дээд үнийг 2 419цент/кВц гэж тогтоолоо. Есдүгээр сарын байдлаар, нэг загвар өрх (20 000кВц) жилд дунджаар 4371 евро хийн төлбөрт төлсөн тооцоо гарсан нь өмнөх онтой харьцуулахад даруй 3.2 дахин өссөн явдал юм. Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (НӨАТ)-ыг бууруулснаар нэг өрх жилд 306 евро хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлэх тооцоо гарсан байна. Хийн үнийг барьсанаар нэмэлт хөнгөлөлт, чөлөөлөлт авчрах нь дамжиггүй юм.⁵⁵

ЯПОН УЛС

Япон Улс нь Их долоогийн гишүүн орнуудаас НАТО-д элсээгүй цорын ганц улс хэдий ч батлан хамгаалах салбарт анхаарлаа хандуулах зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байна. Япон Улсын Либерал ардчилсан нам 2022 оны 04 дүгээр сард Засгийн газартаа улсын аюулгүй байдлыг хангах бодлого, түүний эсрэг авах арга хэмжээг нэмэгдүүлэх тухай санал хүргүүлсэн. Уг саналдаа Япон Улсын батлан хамгаалахын төсвийг ДНБ-ний 2 хувьтай тэнцэхүйц хэмжээний зардлыг батлуулах, ирэх 5 жилийн хугацаанд батлан хамгаалахын салбарын төсвийг нэмэгдүүлэхийг тусгасан байна. Харин сөрөг хүчний зүгээс Япон Улсын өрийн хэмжээ өндөр дүнтэй байгаа учир батлан хамгаалах салбарт ийм их хэмжээний төсвийг зарцуулах шаардлагагүй гэж үзэж байгаагаа илэрхийлсэн байна.

⁵³ Өвөлжилтийн талаар авах шинэ арга хэмжээний багцыг танилцуулав-Neues Maßnahmenpaket für den Winter vorgestellt-*германаар* <https://www.deutschlandfunk.de/energiesicherungsgesetz-gas-100.html>

⁵⁴ Герман дахь хийн хямрал: Шинэ хууль хэрэглэгчдийн уурыг хүргэхээр байна-Gaskrise in Deutschland: Neues Gesetz könnte Verbrauchern nun böse Überraschung bescheren-*германаар* <https://www.merkur.de/wirtschaft/habeck-preis-erhoehung-aktuell-gas-versorger-krise-verbraucher-notfall-plan-deutschland-zr-91625338.html>

⁵⁵ Германы хийн хямрал-Gaskrise in Deutschland-*германаар* <https://www.check24.de/gas/gaskrise/>

ОХУ, Украины хооронд үүссэн нөхцөл байдлаас үүдэн Япон Улсын үндэстэн дамнасан корпорацууд эдийн засгийн хувьд ихээхэн хохирол амссан бөгөөд маш олон корпорацууд үйлдвэрлэлийн процессоо өөрчлөх шаардлага тулгарсан. Тухайлбал, Тоёота компани бараа материалгүй байснаас бараагаа нөөцлөх үйл ажиллагааны горимд шилжих шаардлага үүссэн гэж мэдэгдсэн байна.

Хоёр орны хурцадмал байдлаас шалтгаалж Япон Улсын иений ханш огцом унах, ажиллах хүчин, хөдөлмөрийн үнэлэмж буурах зэрэг асуудлууд нь тус улсын эдийн засаг, аюулгүй байдалд онцгой асуудал үүсгэж байна.

БНКаЗУ

2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар ОХУ-Украины дайн, олон улсын хориг арга хэмжээ, “Ковид-19” цар тахлаас шалтгаалсан үнийн огцом өсөлт зэрэг нь БНКаЗУ-ын нийгэм, эдийн засгийн төлөв байдалд нөлөөлж байна.

ОХУ-ын эсрэг хориг арга хэмжээний сөрөг нөлөөнд: инфляц өндөр, мөнгөний хатуу бодлого, газрын тосны үнэ өссөн, эдийн засаг суларсан, нийгмийн эмх замбараагүй байдал үүссэн зэрэг эрсдэлүүд гарсан байна.

ОХУ-ын эдийн засгийн уналтаас гарсан үр дагавар нь БНКаЗУ-д нийлүүлдэг сүлжээг тасалдуулж, эдийн засгийн өсөлтийг бууруулсан гэж үздэг. 2022 онд ДНБ-ний бодит өсөлт 1.5-2.0% болж буурах төлөвтэй байна.

БНКаЗУ нь импортынхоо 40%-ийг ОХУ-аас авдаг. Худалдааны эргэлтийн тасалдал, валютын ханш өсөлт зэрэг нь эдийн засгийн өсөлтийг бууруулсан гэж үздэг байна. Энэ оны 3 дугаар сард болсон шуурганы улмаас БНКаЗУ-ын газрын тосны гол хоолойд гэмтэл гарчээ. ОХУ-ын Хар тэнгисээр дамжуулан БНКаЗУ-ын газрын тосны 80%-ийг экспортолдог байна. Одоогийн байдлаар, гэмтэл гарсан газрын тосны хоолойн засварыг нэг сарын хугацаанд засварлана гэж тооцсоноор газрын тосны экспортын хэмжээ 2022 онд 5-6%-аар буурах магадлалтай болоод байна.

Фокус Экономикс (*Focus Economics*)-ийн шинжээчид 2022 онд БНКаЗУ-ын ДНБ-ний 2.7%-аар, 2023 онд 3.8%-аар тус тус өснө гэж таамаглаж байна. Инфляцын түвшин 2022 оны байдлаар 12.6%-аар, 2023 онд инфляц дунджаар 9.5%-аар өснө гэж таамаглаж байна.⁵⁶

Урьдчилсан байдлаар, БНКаЗУ-ын ДНБ-ний өсөлт нэгдүгээр улиралд 4.6% хүрсэн бол хоёрдугаар улирлын байдлаар 3.4% болж буурсан үзүүлэлттэй байна. Энэ нь БНКаЗУ-ын эдийн засаг хоёрдугаар улиралд нэгдүгээр улиралтай харьцуулахад удааширсан нь Орос-Украины дайны үр дагавар нөлөөлсөн гэж үзэж байна.⁵⁷

БНКаЗУ-ын гол экспортын бүтээгдэхүүн болох газрын тос, байгалийн хийн үнэ нэмэгдсэн нь бизнесийн орчин доройтож, хөрөнгө оруулалтыг бууруулж, инфляц болон зээлийн хүүгийн хэмжээ өссөн зэрэг дотоодын эрэлт, нийлүүлэлтэд нөлөөлсөн байна.

Цаашид, валютын ханшийн уналт, хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт зэрэг асуудлууд нь 2022 онд инфляцыг өндөр түвшинд байлгахад байна. Түүнчлэн мөнгөний бодлого хатуу хэвээр байх төлөвтэй байна. БНКаЗУ-ын төсөвт өрхийн аж амьдралыг сайжруулах, бизнесийн орчинг тогтвортой байлгахад чиглэсэн бодлогыг хэрэгжүүлж байна.

⁵⁶ <https://www.focus-economics.com/countries/kazakhstan>

⁵⁷ <https://www.focus-economics.com/countries/kazakhstan>

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- A Statistical Analysis of Impact of COVID19 on the Global Economy and Stock Index Returns, 2021 <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7796698/>> хандсан 2021.09.08
- Baldwin R., Weder di Mauro B. Economics in the time of COVID-19 // VoxEU.org eBook, CEPR Press, 2020. <<https://voxeu.org/article/economics-time-covid-19-new-ebook>>
- BIS Working Papers No 959, Macroeconomic effects of Covid-19: a mid-term review, August 2021, <<https://www.bis.org/publ/work959.pdf>> хандсан 2021.09.08
- Center for disease control and prevention, <<https://www.cdc.gov>> хандсан 2021.09.08
- Davide Furceri, Prakash Loungani, Jonathan D. Ostry, How Pandemics Leave the Poor Even Farther Behind, MAY 11, 2020 <<https://blogs.imf.org/2020/05/11/how-pandemics-leave-the-poor-even-farther-behind/>> хандсан 2021.09.07
- Global Economic Effects of COVID-19, Congressional research service, Updated July 9, 2021 <<https://sgp.fas.org/crs/row/R46270.pdf>> хандсан 2021.09.08
- Government support and the COVID-19 pandemic, Version 14 April 2020, <<https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/government-support-and-the-covid-19-pandemic-cb8ca170/>> хандсан 2021.09.07
- OECD (2021), OECD Employment Outlook 2021. <<https://www.oecd.org/employment-outlook/>> хандсан 2021.09.08ww
- Supporting people and companies to deal with the COVID-19 virus. OECD, 2020. <<http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/supporting-people-and-companies-to-deal-with-the-covid-19-virus-options-for-an-immediate-employment-and-social-policy-response-d33dffe6/>> хандсан 2021.09.08
- Европын Комиссын цахим хуудас, <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/recovery-coronavirus/recovery-and-resilience-facility_en> хандсан 2021.09.08
- “Ковид-19”-ийн халдварт /Ковид-19/ цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах чиглэлээр эрх бүхий байгууллагуудаас гаргасан шийдвэрийн талаарх мэдээлэл лавлагаа, УИХ-ын ТГ-ын Парламентын судалгааны хүрээлэн, 2020
- Mongolia-Economic-Update-From-Relief-to-Recovery (1).pdf
- Монгол Улсын эдийн засгийн тойм “Тусламж дэмжлэгээс сэргэлт өөд”, дэлхийн банкны тайлан, 2021 оны 2-р сар <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11611?Lawid=16094>
- Монгол Улсын эдийн засгийн тойм, 2021, 2-р сар.
- Сангийн яам (mof.gov.mn)

АНУ

- AmericanRescuePlan<https://www.whitehouse.gov/briefing-room/legislation/2021/01/20/president-biden-announces-american-rescue-plan/>
- American Jobs Plan summary <https://www.naco.org/resources/featured/naco-executive-summary-american-jobs-plan>
- American Family Plan American-Families-Plan-Fact-Sheet-FINAL.pdf (whitehouse.gov)
- Clean energy plan FACT SHEET: President Biden Sets 2030 Greenhouse Gas Pollution Reduction Target Aimed at Creating Good-Paying Union Jobs and Securing U.S. Leadership on Clean Energy Technologies | The White House
- US Covid-19 Stimulus and Relief <https://www.investopedia.com/government-stimulus-efforts-to-fight-the-covid-19-crisis-4799723>
- Economic Indicator <https://tradingeconomics.com/united-states/indicators>

- Covid-19 Economic Relief Bill <https://www.ncsl.org/ncsl-in-dc/publications-and-resources/covid-19-economic-relief-bill-stimulus.aspx>
- The Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act (CARES) <https://www.ncsl.org/ncsl-in-dc/publications-and-resources/coronavirus-stimulus-bill-states.aspx>
- Families First Coronavirus Response Act https://www.ncsl.org/documents/statefed/Corona_Virus_FYI_032020.pdf

ХБНГУ

- <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#G>
- <https://www.worldometers.info/world-population/germany-population/>
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/germany/>
- <https://tradingeconomics.com/>
- <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-11-24/germany-amendments-to-infectious-diseases-protection-act-enter-into-force/>
- <https://www.jonesday.com/en/insights/2020/04/act-to-mitigate-the-consequences-of-the-covid19-pandemic-under-germanys-civil-insolvency-and-criminal-procedure-law-of-2>
- <https://perma.cc/L4S4-N7MB>
- <https://www.ibanet.org/article/6AC928DD-58FB-4A55-822B-F0FE5F277F2F>
- <https://www.ibanet.org/article/6AC928DD-58FB-4A55-822B-F0FE5F277F2F>
- <https://www.jonesday.com/en/insights/2020/04/act-to-mitigate-the-consequences-of-the-covid19-pandemic-under-germanys-civil-insolvency-and-criminal-procedure-law-of-2>
- https://ec.europa.eu/info/system/files/germany-recovery-resilience-factsheet_en.pdf
- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/07/13/na071521-beyond-the-pandemic-five-charts-on-germanys-economic-recovery-plan>

ОХУ

- Правительство Российской Федерации. (n.d.-a). Меры Правительства по повышению устойчивости экономики и поддержке граждан в условиях санкций. Government.ru. Retrieved October 19, 2022, from http://government.ru/sanctions_measures/
- Правительство Российской Федерации. (n.d.-b). Меры Правительства РФ по борьбе с коронавирусной инфекцией и поддержке экономики. Government.ru. Retrieved October 19, 2022, from http://government.ru/support_measures/
- Мартин, Н., & Неверова, А. (2022, September 7). Как влияют на российскую экономику санкции Запада? – DW – 07.09.2022. Dw.com. <https://www.dw.com/ru/naskolko-silno-rossijskaa-ekonomika-stradaet-izza-sankcij-zapada/a-63034838>
- BBC News. (2022, February 25). Ukraine: What sanctions are being imposed on Russia? BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659>
- Tbilisi, U. S. E. (2022, August 16). International sanctions are working: Russia feels economic pressure. U.S. Embassy in Georgia. <https://ge.usembassy.gov/international-sanctions-are-working-russia-feels-economic-pressure/>

Ирланд Улс

- The Health (Preservation and Protection and other Emergency Measures in the Public Interest) Act 2020 <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/1/enacted/en/html>
- The Emergency Measures in the Public Interest (Covid-19) Act 2020 <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/2/enacted/en/html>
- The Microenterprise Loan Fund (Amendment) Act 2020 <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/3/enacted/en/html>

- The Financial Provisions (Covid-19) Act 2020
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/4/enacted/en/html>
- The Credit Guarantee (Amendment) Act 2020
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/5/enacted/en/html>
- The Residential Tenancies and Valuation Act 2020
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/7/enacted/en/html>
- The Companies (Miscellaneous Provisions) (Covid-19) Act 2020
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/9/enacted/en/html>
- The Social Welfare (Covid-19) (Amendment) Act 2020
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2020/act/12/enacted/en/html>
- National Development Plan
<https://www.gov.ie/en/policy-information/07e507-national-development-plan-2018-2027/>
- Economic Recovery Plan file:///Users/uurtsaikh/Downloads/136523_03f31f12-10eb-4912-86b2-5b9af6aed667.pdf
- Ensuring Sustainable Public Finance <https://www.gov.ie/en/publication/d4dcc-sustainable-public-finances/>
- Pathways to Work 2021-2025 <https://www.gov.ie/en/publication/90e59-pillar-2-helping-people-back-into-work/>
- Rebuilding Sustainable Enterprises <https://www.gov.ie/ga/foilsuichan/d28d9-pillar-3-rebuilding-sustainable-enterprises/>

БНКаЗУ

- <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36772/Winter-2021-2022.txt?sequence=2&isAllowed=y>
- <https://www.focus-economics.com/countries/kazakhstan>
- <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/09/29/listening-to-kazakhstan-survey-spotlights-challenges-along-with-optimism-on-economic-prospects>
- <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/09/29/listening-to-kazakhstan-survey-spotlights-challenges-along-with-optimism-on-economic-prospects>
- Государственная программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2025». https://egov.kz/cms/ru/articles/road_business_map?ysclid=l2yi6e7vg6

Япон Улс

- <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/japan/economic-political-outline>
- <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/japan/economic-political-outline>
- <https://www.hennessyfunds.com/insights/japan-japan-small-portpers-june-2020https://corona.go.jp/en/action/>
- <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/japan-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>
- https://www5.cao.go.jp/keizai1/keizaitaisaku/2020/20200420_economic_measures.pdf